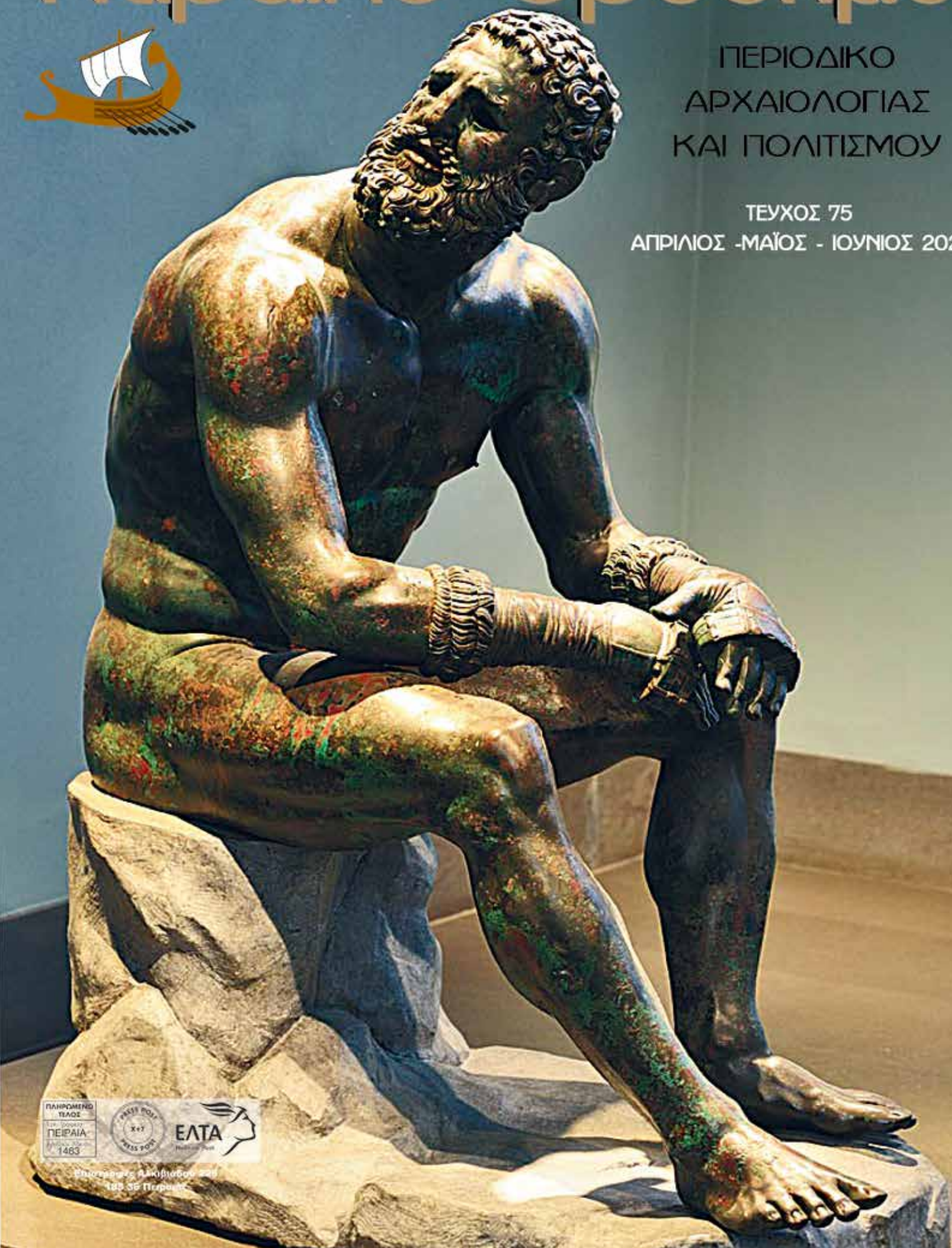

Πειραικό Ορόσημο

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 75
ΑΠΡΙΛΙΟΣ -ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2021

Εκδόσεις Ακρίβοπου & Σφ
105 35 Πειραιάς

3 Γνώμη

Τα μουσεία στην ψηφιακή εποχή

Του Γιάννη Πολυχρονόπουλου Προέδρου του Συλλόγου

"Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου και Αρχαιολογικών Χώρων - Μνημείων Πειραιά"

4 Αρχιτεκτονικά

Ο Αρχιτέκτονας Ιωάννης Λαζαρίμος (Ο ξεχασμένος) Πειραιώτης αντίζηλος του Τσίλλερ

Του Γιώργου Γάρδα Αρχιτέκτονα Μηχανικού ΕΜΠ - Πολιτικού Μηχανικού ΕΜΠ

8 Αρχαιογνωστικά

Η "πρώτη Αναγέννηση" της Ευρώπης (Οι Τέχνες και τα Γράμματα από τον 11ο στον 13ο αι.)

Του Γιώργου Σταϊνχάουερ, Αρχαιολόγου - τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων

14 Ιστορικά

Η Μάχη για την Μονή του Αγίου Σπυρίδωνος Πειραιά την 13η-14η Απριλίου 1827 μ.Χ.

Του Κωνσταντίνου Σ. Γιαννακού, Δρα Πολιτικού Μηχανικού, Fellow ASCE,

Γεν. Γραμματ. Εταιρείας Διερεύνησης Αρχαιο-Ελληνικής και Βυζαντινής Τεχνολογίας/ΕΔΑΒΥΤ

Μέλος της Ένωσης Ευρωπαϊών Αρχαιολόγων (Ε.Α.Α.), της Εταιρείας Αιγαιακής Προϊστορίας "ΑΙΓΕΥΣ"

18 Ιστορικά

Ο Ανδρέας Μιαούλης, ο Θεμιστοκλής και η συλλογική μνήμη στον Πειραιά του 19ου αι.

Του Γιάννη Χαιρετάκη, Δρα Αρχαιολόγου

21 Ματιές στην Πειραιϊκή Ιστορία

Η πειραιϊκή βιομηχανία στα 1953-1954

Του Δημήτρη Κρασονικολάκη, Δημοσιογράφου - Συλλέκτη. Ανεξάρτητου ερευνητή πειραιϊκής ιστορίας και λογοτεχνίας

24 Εν τέλει...

ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ

Τριμηνιαία Έκδοση του Συλλόγου "ΦΙΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ - ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ"

Αλκιβιάδου 229, 185 36 Πειραιάς - Τηλ. & Φαξ 210-42.88.017 - E-mail: mouseio.peiraia@gmail.com

ΚΩΔ. ΕΝΤΥΠΟΥ 035702 • Τεύχος 75 • Απρίλιος -Μάιος -Ιούνιος 2021

ΕΚΔΟΤΗΣ:

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ

Δερβενακίων 24, 185 45 Πειραιάς,
Τηλ.: 210-4060000

Το περιοδικό κυκλοφορεί εκτός εμπορίου.

Διανέμεται δωρεάν.

Τα ενυπόγραφα άρθρα δεν εκφράζουν υποχρεωτικά
τις απόψεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου

ΑΤΕΛΙΕ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ:

ΓΕΩΡΓΙΑ & ΜΑΡΙΑ-ΕΛΕΝΗ ΜΟΥΡΟΥΣΙΑ Ο.Ε.

Κολοκοτρώνη 144, 185 36 Πειραιάς

Τηλ.: 210 41 82 591, 210 45 37 521

E-mail: mourousias1@yahoo.gr

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΥΛΗΣ:

ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

Πύλης 75-79, 185 33 Πειραιάς

Τηλ.: 210-4121935

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΑΡΔΑ

ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

ΓΕΡ.-ΝΙΚ. ΜΠΟΥΓΑΣ

ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ "ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ"

- Δημαρχείο Πειραιά: Πλ. Κοραή 1
- Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά: Χαρ. Τρικούπη 31
Βιβλιοπωλεία:
- BALABANIS: Καραολή & Δημητρίου 43, Πειραιάς
- ΚΑΛΟΥΔΗ: Φίλωνος 31, Πειραιάς
- ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Ν. & ΣΙΑ Ο.Ε.:
Καραϊσκού 157, Πειραιάς και Φίλωνος 35, Πειραιάς
- ΤΣΙΟΥΣΤΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ & ΟΥΡΑΝΙΑ Ο.Ε.:
Κολοκοτρώνη 100, Πειραιάς
- ΧΑΡΤΟΠΟΛΙΣ: Καραολή και Δημητρίου 32, Πειραιάς

Φωτογραφία εξωφύλλου: Ο Παλαιστής -Χάλκινο άγαλμα της Ελληνιστικής περιόδου

3ος - 2ος αι. π.Χ. - Εθνικό Μουσείο της Ρώμης

Τα μουσεία στην ψηφιακή εποχή

Του Γιάννη Πολυχρονόπουλου

Προέδρου του Συλλόγου "Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου
και Αρχαιολογικών Χώρων - Μνημείων Πειραιά"

Ο διαρκώς μεταβαλλόμενος ρόλος των Μουσείων σήμερα επιβάλλει άλλες προσεγγίσεις στις μεθόδους και στους τρόπους που χρησιμοποιούν για την προσέλευση ολοένα και ευρύτερων κοινών. Η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών δίνουν τη δυνατότητα δημιουργίας νέων εμπειριών για τους επισκέπτες, μεγαλύτερες και περισσότερες ευκαιρίες επιλογών. Η ψηφιακή εποχή δημιουργεί ιδιαίτερα στις νέες γενιές νέες προσδοκίες για τη χρήση τους σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους. Η κλασική ξενάγηση στα εκθέματα δεν είναι αρκετή πλέον για την πρόσληψη βαθύτερων γνώσεων, πληροφοριών και ερμηνειών για την ιστορία που «αφηγούνται» τα εκθέματα. Η αποτελεσματικότητα τους εξαρτάται από τη σωστή ισορροπία ανάμεσα στο εικονικό και στο πραγματικό.

Το εικονικό στοιχείο είναι ένα συμπληρωματικό μέσο προς τις πραγματικές συλλογές. Δεν πρέπει να παίζει το ρόλο του εντυπωσιασμού και της υπερβολής μετατοπίζοντας το ενδιαφέρον αλλού. Μία τέτοια σχέση στην ουσία μετατρέπει το μέσο σε σκοπό και το σκοπό σε μέσο - πράγμα το οποίο είναι λάθος.

Τα παιδιά τα οποία είναι εξοικειωμένα με τα ψηφιακά περιβάλλοντα νιώθουν με τη χρήση ψηφιακών τεχνολογιών στα μουσεία πιο φιλικά σε αυτούς τους χώρους, ικανοποιώντας τις ανάγκες σε γνώσεις και πληροφόρηση με τα κατάλληλα εκπαιδευτικά προγράμματα και εργαλεία. Επειδή η τεχνολογία αναπτύσσεται ραγδαία τα μουσεία πρέπει να είναι έτοιμα να προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα εκσυγχρονίζοντας τις μεθόδους που χρησιμοποιούν για τη μαθησιακή διαδικασία. Να μάθουν να απευθύνονται με τους κατάλληλους τρόπους σε μία νέα πιο απαιτητική γενιά επισκεπτών και σε διάφορες ομάδες, κάνοντας τον τρόπο παρουσίασης των

εκθεμάτων πιο εύληπτο και πιο επικοινωνιακό. Η επιδίωξη πρέπει να είναι η πρόσβαση και η επικοινωνία να είναι πιο φιλικές σε μία συνεχώς διευρυνόμενη "δεξαμενή γνώσεων".

Σε αντίθεση με τα μουσεία παραδοσιακού τύπου που εστιάζουν το ενδιαφέρον τους αποκλειστικά στα εκθέματα τους, τα ζωντανά μουσεία του σήμερα και του αύριο αφιερώνουν την προσοχή τους στην ικανοποίηση των ατομικών και κοινωνικών σκοπών, των εκπαιδευτικών και μορφωτικών αναγκών διαφορετικών ομάδων. Ενθαρρύνουν εναλλακτικές ερμηνείες, διευκολύνουν και εξυπηρετούν βιωματικές προσεγγίσεις από τους επισκέπτες με την παροχή πολύπλευρης πληροφόρησης. Η μετατόπιση της μουσειολογικής πολιτικής στις ανάγκες των επισκεπτών είναι ένα στοιχείο κρίσιμο που μπορεί να συμβάλει στην αύξηση της επισκεψιμότητας. Όταν ο επισκέπτης φεύγει με πλούσιες εμπειρίες γίνεται ο ίδιος συμμετοχός και στην ουσία μετατρέπεται στον καλύτερο "πρέσβη" του Μουσείου σε άλλους μελλοντικούς επισκέπτες.

Η ερμηνεία των μουσειακών εκθεμάτων και η γνωστική λειτουργία της έκθεσης συμβάλλουν τόσο στην ιστορική τεκμηρίωση όσο και στην αισθητική και καλλιτεχνική αγωγή. Η διαδραστικότητα και η αλληλεπίδραση είναι πλέον διαδεδомένοι τρόποι που ενσωματώνουν τα μουσεία δίπλα στα παραδοσιακά οπτικοακουστικά μέσα. Μέσα από τέτοιες διαδικασίες ο επισκέπτης γίνεται πιο ενεργός και συμμετοχός προσλαμβάνοντας πιο πλούσιες εκπαιδευτικές εμπειρίες. Στην ουσία πρόκειται για την ανταλλαγή δράσης των ανθρώπων ή ανθρώπων με τα αντικείμενα και ορίζεται σύμφωνα με τους ειδικούς ως μία εμπειρία όπου ο επισκέπτης έχει ενεργή συναισθηματική, νοητική και κοινωνική συμμετοχή. Δίνει τη δυνατότητα για βαθύτερη γνωριμία με το αντικείμενο.

Ψηφιακές εφαρμογές με ολοκληρωμένη μορφή έχουν ενσωματώσει το Μουσείο της Ακρόπολης το Ψηφιακό Μουσείο της Ακαδημίας Πλάτωνος, το Ψηφιακό Μουσείο «Μέγας Αλέξανδρος» από τις Αιγές στην Οικουμενή, το Αρχαιολογικό Μουσείο Τρικάλων, Ανδρου αλλά και αρκετοί πολιτιστικοί οργανισμοί. Τελικά το συμπέρασμα είναι ότι όλα τα μουσεία πρέπει να περάσουν στην ψηφιακή εποχή για να γίνουν πιο ενδιαφέροντα, ελκυστικότερα και πιο προσίτα στο ευρύ κοινό.

Ο Αρχιτέκτονας Ιωάννης Λαζαρίμος

Ο (ξεχασμένος) Πειραιώτης αντίζηλος του Τσίλλερ

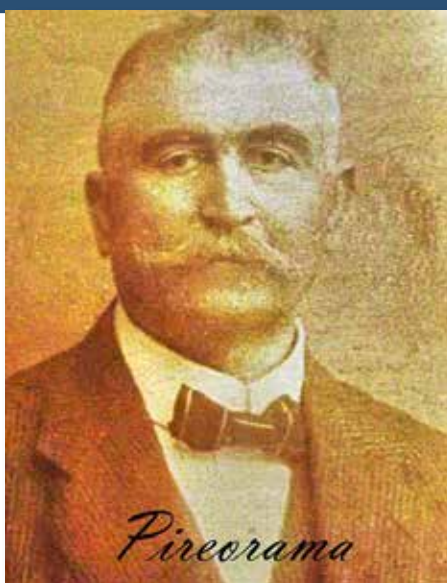
Του Γιώργου Γάρδα

Αρχιτέκτονα Μηχανικού ΕΜΠ
Πολιτικού Μηχανικού ΕΜΠ

Το άρθρο αυτό, προς τιμή του μεγάλου αδικημένου και άγνωστου στους Πειραιώτες Αρχιτέκτονα Ιωάννη Λαζαρίμου, έρχεται σε επανάλυση αναφοράς μου σε παλαιότερο τεύχος του Πειραιϊκού Ορόσημου (Τεύχος 56/2016). Αφορμή, μου έδωσε πρόσφατη συζήτηση σε συνάντηση συναδέλφων Πειραιωτών Αρχιτεκτόνων, που αρκετοί αγνοούσαν ή «κάπου» είχαν ακούσει για αυτόν, με την ελπίδα, ότι κάποτε θα αποδώσουμε, ως Πειραιώτες, αυτά που δικαιούται ο μεγάλος αυτός "Δημοτικός Μηχανικός" του Πειραιά.

Ο Ιωάννης Λαζαρίμος (Εικ. 1) γεννήθηκε στον Πειραιά το 1849 και πέθανε το 1912 (ή 1914), αλλά καταγόταν από την Ύδρα και μάλιστα από γνωστή οικογένεια μηχανικών, εκπροσώπων του πνεύματος και της ναυτοσύνης. Όπως και ο ίδιος, πρόγονοι και απόγονοί του υπήρξαν σημαντικές παρουσίες στην ιστορία της πόλης του Πειραιά και των νήσων πλησίον αυτού. Συγκεκριμένα ο Ιωάννης Λαζαρίμος αποτελεί ένα από τους εμβληματικότερους οραματιστές του χαρακτήρα του νεότερου Πειραιά κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα. Έναν χαρακτήρα που εξέφρασε μέσα από τα πολλά έργα του στην πόλη. Για πολλούς, η αλλοίωση αυτού του οράματος από τις μετέπειτα γενιές είναι και ο λόγος που δεν του αποδίδεται η αναγνώριση που αρμόζει σε έναν επαγγελματία του διαμετρήματός του.

Σπούδασε Χωρομετρία στην Αθήνα. Ακολούθησαν σπουδές Αρχιτεκτονικής στη Σχολή Καλών Τεχνών του Παρισιού και συνέχεια των

Εικ. 1 - ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΖΑΡΙΜΟΣ (Pireorama)

σπουδών του στη Γερμανία. Στην Ελλάδα και τον Πειραιά επέστρεψε όταν ήταν 28 ετών, οπότε και ξεκίνησε την επαγγελματική του σταδιοδρομία ως προσωρινός Μηχανικός του Δήμου Πειραιά και αργότερα ως Δημοτικός Μηχανικός. Η σταδιοδρομία του πέραν του Δήμου περιλαμβάνει αξιοσημείωτο συγγραφικό έργο, τη θητεία του ως καθηγητή Ανωτέρων Μαθηματικών στη Σχολή Ευελπίδων και στην Σχολή Ναυτικών Δοκίμων αλλά και καθηγητή στο Σχολείο Καλών Τεχνών (πρόδρομο του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου) από το 1878 έως τον θάνατό του, κατά την οποία διετέλεσε και προσωρινός διευθυντής του, μετά το θάνατο του καθηγητή Αναστασίου Θεοφιλά. «Ο Ιωάννης Λαζαρίμος υπήρξε εξαιρετος και πολύπλοκος διάνοια. Ως καθηγητής του Πολυτεχνείου ανύψωσε το μάθημα της Τοπογραφίας εις επιστημονικήν στάθμη, διδάξας και τον Υπολογισμόν των Πιθανοτήτων και συνετέλεσεν ως

υποδιευθυντής εις την εμπέδωσιν και οργάνωσιν των σπουδών...», αναφέρει μεταξύ άλλων στο βιβλίο του «Ιστορία του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου», ο Κώστας Μπίρης, Αθήνα 1957, σελίδα 517. Ως εξέχων μαθηματικός συνέγραψε την μελέτη για τον «Διαφορικό και Ολοκληρωτικό Λογισμό».

Τα έργα που εκπόνησε για τον Δήμο Πειραιά αποτελούν ακόμα και σήμερα, περίπου 100 χρόνια μετά το θάνατό του, τα κομμάτια της πόλης των οποίων η λειτουργικότητα και ο χαρακτήρας εξέφραζαν τον αστικό ιστό σαν σύνολο και όχι σαν ακατανόητο παζλ. Όταν παρατηρούνται στον χρόνο κατασκευής τους, διαφαίνεται ξεκάθαρα το όραμα και ο στόχος του αρχιτέκτονα. Σήμερα βρίσκονται διάσπαρτα και εγκλωβισμένα ανάμεσα σε κακοφωνίες και κακοτεχνίες της

Εικ. 2 - ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΠΡΟΤΑΣΗ ΛΑΖΑΡΙΜΟΥ 1894 (Pireorama)

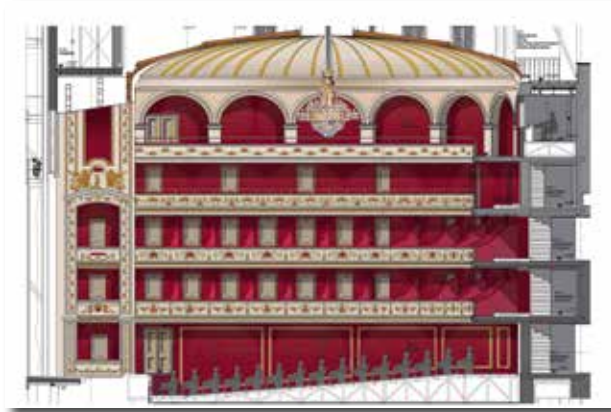
Εικ. 3 - ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ 1896 (Pireorama)

Εικ. 4 - ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ 1930 (Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ)

Εικ. 5 - ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΗΜΕΡΑ

Εικ. 6 - ΤΟΜΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ (Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ)

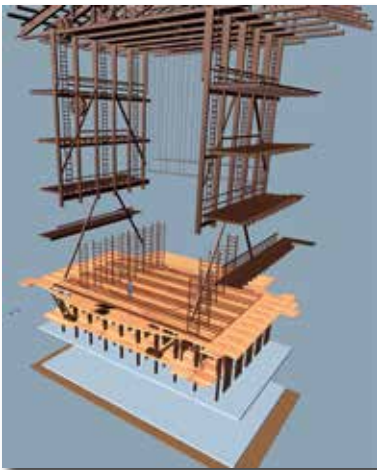

Εικ. 7 - ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ (Piraeorama)

πόλης όμως η ίδια τους η ύπαρξη τόσα χρόνια μετά την κατασκευή τους αποτελεί απόδειξη για τις σταθερές βάσεις της δημιουργίας τους.

Κατά την περίοδο της συνεργασίας του με τον Δήμο και της υπηρεσίας του προς την πόλη και τους κατοίκους της εκπόνησε πάρα πολλά έργα με σημαντικότερο το πρόσφατα ανακαινισμένο και παραδομένο Δημοτικό Θέατρο Πειραιά (Εικ. 2,3,4,5,6,7), το τελευταίο απομένον σύμβολο και διαχρονικό σημείο αναφοράς του Πειραιά, το σπουδαίο, επιβλητικό νεοκλασικό κόσμημα, το οποίο, κατά τους ειδικούς, είναι ανώτερο από το Εθνικό Θέατρο της Αθήνας (έργο του Ερνέστου Τσίλλερ). Εμπνευσμένο από το Θέατρο του Ωδείου (Theatre d' Odeon), γνωστό ως «Όπερα του Παρισιού», είναι ένα πρωτοποριακό έργο του Ευρωπαϊκού Νεοκλασικισμού. Ανεγέρθη με πρωτοβουλία του Δημάρχου Πειραιά και βιομήχανου Τρύφωνα Μουσοπούλου. Θεμελιώθηκε στις 24/06/1884 από τον Δήμαρχο Πειραιά Α. Σκυλίτση-Ομηρίδη και εγκαινιάστηκε στις 09/04/1895.

Η σύνθεση των όγκων του Δημοτικού Θεάτρου είναι αποτέλεσμα αισθητικών κριτηρίων και οργανικής έκφρασης των διαφορετικών λειτουργιών, με ιδιαίτερη φροντίδα στην πλαστική και μορφολογική ανάδειξη των εξωτερικών επιφανειών του συμπαγούς κτηρίου. Ο Ι. Λαζαρί-

Εικ. 10 - ΣΚΗΝΙΚΑ (Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ)

μος «έλαβε τη σύλληψη των καθαρών όγκων με τα δύο κυρίαρχα στοιχεία, το επιβλητικό πρόπυλο της εισόδου και την αετωματική στέγη, καθώς και τα επιμέρους νεοκλασικά, μορφολογικά στοιχεία από το Γερμανικό Νεοκλασικισμό» (Ν. Χαρκιολάκης, Αρχιτέκτων – προϊστάμενος ΔΑΝΣΜ)

Στην εσωτερική διακόσμηση ακολούθησε το γαλλικό εκλεκτικισμό, εναρμονίζοντας στοιχεία από τη ρωμαϊκή, αναγεννησιακή και νεοκλασική τεχνοτροπία.

«Οι μεγάλες διαστάσεις του κτηρίου (47.00 μ. μήκος και 34.50 μ. πλάτος)

Εικ. 8 - ΞΥΛΙΝΟΣ ΘΟΛΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ (Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ)

Εικ. 9 - ΞΥΛΙΝΟΙ ΚΥΛΙΝΔΡΟΙ κλπ (Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ)

Εικ. 11 - ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΠΕΙΡΑΙΑ)

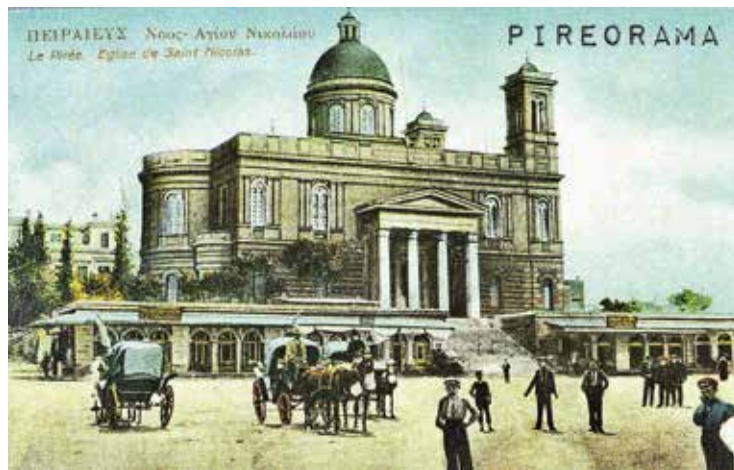
Εικ. 13 - ΑΓΙΟΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ+ΕΛΕΝΗ (ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΠΕΙΡΑΙΑ)

Εικ. 14 - ΑΓΙΟΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ+ΕΛΕΝΗ (Pireorama)

Εικ. 15 - ΑΓΙΟΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ+ΕΛΕΝΗ ΚΑΙ ΛΥΚΕΙΟ ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ (Pireorama)

Εικ. 12 - ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ_ (Pireorama)

εξασφάλισαν τη δυνατότητα να κατασκευαστεί, κατά τα γαλλικά πρότυπα, ένα θέατρο 1400 θέσεων, με πεταλόσχημη πλατεία, 23 εντυπωσιακά θεωρεία και με μια μοναδική σκηνή (20.50 μ. πλάτος, 16.20 μ. βάθος και 30 μ. ύψος) που, βάσει του μεγέθους και των ποιοτικών χαρακτηριστικών της (διάταξη, τεχνικά χαρακτηριστικά και εξοπλισμό) την καθιστούν ως ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα της σκηνογραφίας στη χώρα μας. Παρότι δεν είχε την εμπειρία του Τσίλλερ στον σχεδιασμό θεάτρων, το έργο του υπερέχει σε πολλά σημεία. Η τεχνική κατάρτιση, η ευσυνειδησία και ο ορθολογισμός του Λαζαρίμου φανερώνονται στις λύσεις που έδωσε στην ασφαλή και γρήγορη εκκένωση του θεάτρου, στη διάταξη και τον εξοπλισμό της σκηνής, στον σωστό εξοπλισμό της αίθουσας και στην άνετη εξυπηρέτηση ηθοποιών και θεατών» (Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ).

Διασώθηκαν και συνεχίζουν να λειτουργούν τα αναβατόρια, τα χειροποίητα τάμπουρα, τα οποία, από την κορυφή της στέγης και χάρη σε ένα πραγματικό «δόσοφ» δοκών και άλλων ξύλινων κατασκευών, ανεβοκατέβαζαν σκηνικά στα τρία διαφορετικά επίπεδα της σκηνής και των παρασκηνίων (Εικ. 8,9,10). Για την ευκολότερη εναλλαγή των σκηνικών χρησιμοποιήθηκαν τροχοί αντί για τροχαλίες, καθώς και 16 ειδικές ράγες κύλισης. Αξιοθαύμαστες και οι πασαρέλες, τέσσερις σε κάθε πλευρά των παρασκηνίων, με μηχανισμούς ανύψωσης των πλευρικών σκηνικών που διατηρήθηκαν σε πολύ καλή κατάσταση. (Εικ. 10).

Έργα του Λαζαρίμου είναι και οι εκκλησίες του Αγίου Νικολάου και των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης.

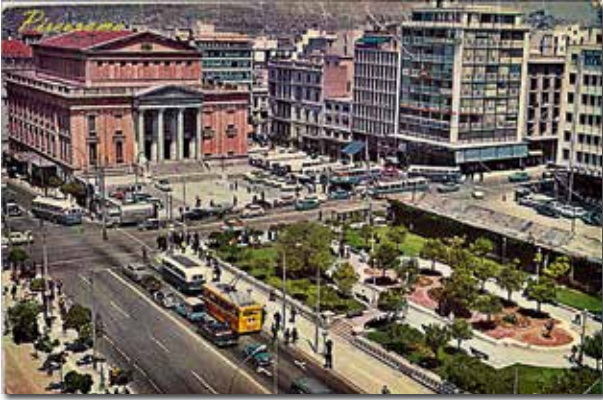
Ο ιερός ναός του Αγίου Νικολάου (Εικ. 11,12), «προστάτη και εφόρου των ναυτικών», θεμελιώθηκε το 1879 και ολοκληρώθηκε το 1902. Ο ναός ανήκει στον τύπο των σταυροειδών εγγεγραμμένων τετρακίωνων ναών με (διπλό) τρούλο και η μορφή του ακολουθεί τα πρότυπα του νεοκλασικισμού με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τα τρία μνημειώδη πρόπυλα στην δυτική, βόρεια και νότια όψη. Η κατασκευή του διπλού τρούλου ήταν τόσο τολμηρή, ώστε «κατά την κατασκευή του μικρού τρούλου, οι τεχνικοί φοβήθηκαν από το παράτολμο σχέδιο και ο ίδιος ο αρχιτέκτονας αναγκάστηκε να βρίσκεται όλο το διάστημα μαζί τους, εκεί ψηλά στα ικριώματα» Pireorama Ιστορίας και πολιτισμού.

Ο ιερός ναός των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης (Εικ. 13,14,15) στην πλατεία Αγ. Κωνσταντίνου είναι από τους μεγαλύτερους και ωραιότερους του Πειραιά. Θεμελιώθηκε το 1874 σε οικόπεδο του Χιώτη έμπορου Ηλία Βάβουλα, δίπλα στο

τότε Λύκειο Αγραφιώτη (Εικ. 15) και ολοκληρώθηκε το 1882. Ο τύπος του ναού είναι σταυροειδής βασιλική με τρούλο, ενώ εξωτερικά είναι εμφανής η επιρροή του νεοκλασικισμού που επικρατούσε τότε σε Ευρώπη και Ελλάδα. Μεγάλο μέρος της αγιογράφησης του έγινε από τον σπουδαίο Έλληνα ζωγράφο, Πολυ-

Εικ. 16 - ΑΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΛΑΤΕΙΑ ΚΟΡΑΗ (Pireorama)

Εικ. 17- ΑΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΛΑΤΕΙΑ ΚΟΡΑΗ

Εικ. 18 - ΖΑΝΝΕΙΟΝ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟ 1896

χρόνη Λεμπέση. Μπροστά από τον ναό, ο σχεδιασμός της πλατείας Κοραή (Εικ. 16,17) είναι και αυτή έργο του Ι. Λαζαρίμου, όπως και πολλές άλλες του Πειραιά.

Έργο του Λαζαρίμου είναι και το κτίριο του «ορφανοτροφείου Ελένης Ζαννή» (Εικ. 18), προς τιμή της Ελένης Ζαννή που κληροδότησε όλη της την περιουσία. Το αρχικό σχέδιο ήταν πολύ φιλόδοξο και μεγάλο και λόγω των περιορισμένων οικονομικών πόρων ανεγέρθηκε τμήμα του στην συμβολή των οδών Ευαγγελιστρίας και Νοταρά, και τέθηκε σε λειτουργία το 1877 (μία αίθουσα με 30 ορφανά).

Η διαμόρφωση του κεντρικού λιμένα Αλών, μπροστά από τον ηλεκτρικό σταθμό του Πειραιά, που πολλές φορές ονομαζόταν λανθασμένα Ζέας.

Στη θέση του σημερινού Δημαρχείου, υπήρχε το Γυμνάσιο του Πειραιά (Εικ. 19) (σχέδια με χρονολογία 3/10/1874) έργο κι αυτό του Λαζαρίμου, για το οποίο, ο ανιψιός του αρχιτέκτον Ανδριανός Λαζαρίμος, το 1949 επισημαίνει στην «Φωνή του Πειραιά» ότι «ενώ αναφέρονται πολλές λεπτομέρειες γήπεδο και το κτίριο, δεν αναφέρεται πουθενά το όνομα του κομψού, περίτεχνου και Ελληνικού ρυθμού δημοτικού σχολείου».

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει η πρωτοποριακή για την εποχή της Μελέτη και εκπόνηση του τεχνικού έργου της υδροδότησης του Πόρου (Εικ. 20,21) το 1880. Όπως φαίνεται στην μελέτη (πρωτότυπο τεύχος της οποίας μου διέθεσε ο συλλέκτης Γιώργος Βασιλακόπουλος αρχιτέκτων της Πολεοδομίας Πόρου και μέλος του συλλόγου «φίλοι του Αρχαίου Μουσείου Πόρου»), είναι εκπληκτική η λεπτομερής τεκμηρίωση με επί τόπου μετρήσεις για την ποιότητα και την παροχή ύδατος από την απέναντι πηγή Μπέλεσι της Πελοποννήσου.

Όταν κανείς αναλογίζεται το τεράστιο έργο του Ι. Λα-

ζαρίμου, πραγματικά μελαγχολεί για την «αναγνώριση» του σήμερα και την λήθη του ονόματός του από τον κατάλογο των ευεργετών της πόλης του Πειραιά. Σίγουρα του χρωστάμε κάτι (πολύ) περισσότερο από το μικρό δρομάκι της περιοχής Ρετσίνα που φέρει το όνομά του (Εικ. 22), όταν σε πολλά μέρη του Πειραιά έχουν τιμηθεί ξένοι(!) και άλλοι με πολύ μικρή ή μηδαμινή προσφορά στον Πειραιά. Όπως ο Γάλλος ναύαρχος Τινάν, («Τινάνειος» κήπος μεταξύ Αγίας Τριάδας και Αγίου Σπυριδώνα) που ως επικεφαλής της κατοχικής δύναμης που απέκλεισε τον Πειραιά, μας «δώρισε» το 1854 την χολέρα που αφάνισε χιλιάδες Αθηναίους και Πειραιώτες τότε, αφήνοντας τους άρρωστους ναύτες του να αποβιβαστούν στον Πειραιά.

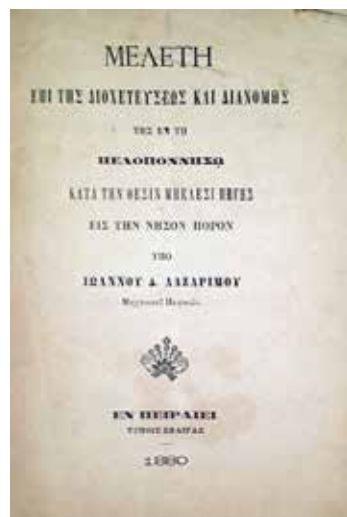
Εικ. 19 - ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ (Pireorama)

Πηγές:

- Pireorama ιστορίας και πολιτισμού (Ιωάννης Λαζαρίμος, Οικοτροφείο αρρένων Ελένης Ζαννή)
- ΥΠΠΟ – Δημοτικό Θέατρο Πειραιά (Μάριος Μιχαηλίδης Αρχιτέκτων)
- ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ τεύχος 5, ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2013
- ΙΕΡΟΙ ΝΑΟΙ – ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
- Ι. Λαζαρίμος: Μελέτη ύδρευσης Πόρου, 1880, συλλογή Γ. Βασιλακόπουλου
- Διαδίκτυο

Εικ. 22 ΟΔΟΣ ΛΑΖΑΡΙΜΟΥ !!! στον Πειραιά

Εικ. 20 - ΕΞΟΦΥΛΛΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΥΔΡΕΥΣΗΣ ΠΟΡΟΥ (Γ. ΒΑΣΙΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ)

Εικ. 21 - 1η ΣΕΛΙΔΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΥΔΡΕΥΣΗΣ ΠΟΡΟΥ (Γ. ΒΑΣΙΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ)

Η "πρώτη Αναγέννηση" της Ευρώπης (Οι Τέχνες και τα Γράμματα από τον 11ο στον 13ο αι.)

Του Γιώργου Σταϊνχάουερ,
Αρχαιολόγου, τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων

Οι απόπειρες αναβίωσης από τους βυζαντινούς αυτοκράτορες στην Ανατολή, από τον πάπα και τους Καρολίδες στη Δύση της αρχαίας (ελληνικής και λατινικής) γλώσσας και του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού, συνδέονταν με την διεκδίκηση της ρωμαϊκής οικουμενικής αρχής και τη διαιώνιση του ελληνορωμαϊκού φαντασιακού μέσα στο ξένο, μισαλλόδοξο και ανελεύθερο περιβάλλον του χριστιανικού Μεσαίωνα. Οι πραγματικές προϋποθέσεις για μια Αναγέννηση θα δημιουργηθούν όπως είδαμε στα τελευταία τεύχη με την διαμόρφωση, από τον 11ο στον 13ο αι. της νέας ευρωπαϊκής πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας, με τη γένεση της πόλης, της αστικής τάξης, του καπιταλισμού και του εθνικού κράτους. Αν και σε ποιά βαθμό αυτή η νέα πραγματικότητα αποτέλεσε ένα νέο ξεκίνημα, και ποιές ήταν οι νέες προοπτικές που άνοιξε για τον άνθρωπο θα το αναζητήσουμε σήμερα στην τέχνη και το λόγο, στον μοναδικό χώρο όπου κάθε εποχή βρίσκει την έκφρασή της.

Ι. Η ΡΩΜΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΕΟΥΔΑΡΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Τα πρώτα βήματα της νέας Ευρώπης είναι σύγχρονα με τη διάλυση της αυτοκρατορίας του Καρλομάγνου. Στο ανατολικό (γερμανικό) τμήμα, όπου επιβιώνει η αυτοκρατορία εκφραστής της ιδεολογίας της είναι η επιβλητική υστερορωμαϊκή ξυλόστεγη βασιλική με εγκάρσιο κλίτος και

Εικ. 1. Η γερμανική αυτοκρατορική αρχιτεκτονική: πρόσοψη ναού Speyer 11/12ος αι.

νάρθηκα που πλαισιώνουν δύο ζεύγη πύργων (**Εικ. 1**). Στη Γαλλία ο φεουδαλικός κατακερματισμός βοήθησε αντίθετα, στη δημιουργία σκόρπιων νησίδων πολιτισμού και την καλλιέργεια τοπικών ιδιομορφιών. Έτσι από το 1080 έως το 1130, πριν από την εδραίωση της βασιλικής αρχής στο Παρίσι, θα έχουν ήδη διαμορφωθεί τρεις τουλάχιστον μεγάλες τοπικές σχολές στη Βουργουνδία, τη Νορμανδία και την κεντρική Γαλλία. Την πρωτοκαθεδρία της η Βουργουνδία χρωστά στην στενά συνδεδεμένη με το Βατικανό πανίσχυρη μονή του Cluny, η οποία με την τελευταία εκκλησία της Cluny III (**Εικ. 2**) θα δημιουργήσει ένα πρότυπο ναοδομίας με ευρύτατη διάδοση, αντίστοιχη με την ακτινοβολία του τάγματος. Οι επαρχίες του κέντρου νότια του Λίγηρα, η Auvergne και το Poitou, όπως και η ΝΔ Γαλλία (Τουλούζη), πιο συντηρητικές οφείλουν την αρχιτεκτονική ακμή τους στη θέση τους πάνω στους δρόμους του δημοφιλούς προσκυνήματος του Αγ Ιακώβου της Κομποστέλλας (Β. Ισπανία). Σε αντίθεση με τις ξυλόστεγες βασιλικές με ψηλό κεντρικό κλίτος και παράθυρα για περισσότερο φως και πλαϊνά κλίτη στεγασμένα με σταυροθόλια του βορρά, επιβιώνει εδώ η ρωμαϊκή θολωτή στέγη (**Εικ. 3**). Τα σχεδόν ισούψι -με υπερώο (Auvergne) ή χωρίς (Poitou) πλαϊνά κλίτη ορίζουν από το κεντρικό, κυλινδρικοί πεσσοί. Την πρωτοπορία διεκδικεί ωστόσο η Νορμανδία. Χαρακτηριστική της σχολής είναι η ρυθμική άρθρωση του ακόμα κυρίαρχου οριζόντιου άξονα του κεντρικού κλίτους με λεπτούς, ως νευρώσεις, ημικίονες που συνεχίζουν έως την οροφή τον κάθετο άξονα των κίωνων (**Εικ. 4**). Η ενίσχυση του κάθετου άξονα με την αντικατάσταση της ξύλινης οροφής με μια θολωτή στέγη με σταυροθόλια σε αντιστοιχία με τις κάθετες νευρώσεις του τοίχου, και η σύγχρονη διάλυση του τοίχου με τη μεγέθυνση και τον πολλαπλασιασμό των ανοιγμάτων με την προ-

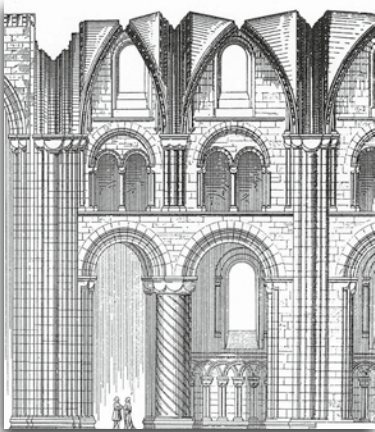
Εικ. 2. Βουργουνδία: αναπαράσταση της μονής του Cluny τον 12ο αι. Μπροστά, με τη στεφάνη των παρεκκλησίων γύρω από το ιερό, ο ναός Cluny III.

Εικ. 3 Poitou: Tournais, St. Philibert (εσωτερικό του ναού) 11/12ος αι.

σθήκη μιας σειράς τυφλών ψευδοπαράθρων, του triforium είχαν ως αποτέλεσμα την απόλυτη ενοποίηση του εσωτερικού χώρου του ναού. Δεν είναι τυχαίο, ότι το αποφασιστικό αυτό βήμα για τη δημιουργία του χαρακτηριστικού του γαλλικού βασιλείου γοθτικού ρυθμού πραγματοποιείται στην επικράτεια του συγκεντρωτικού δούκα της Νορμανδίας και βασιλιά από το 1066 της Αγγλίας.

Τελείως διαφορετική, ουσιαστικά έξω από τα όρια και ξένη στις παραδόσεις του βασιλείου, είναι η Ακουϊτανία και το Languedoc, ένα χωριστό έθνος με εκλεπτυσμένα ήθη και πολιτιστικές σχέσεις με τη μουσουλμανική Ισπανία και το Βυζάντιο των Μακεδόνων. (Χαρακτηριστική είναι η εξαπλώση της βυζαντινής τρουαίας βασιλικής) (**Εικ. 5**) στην πολιτισμική προσάρ-

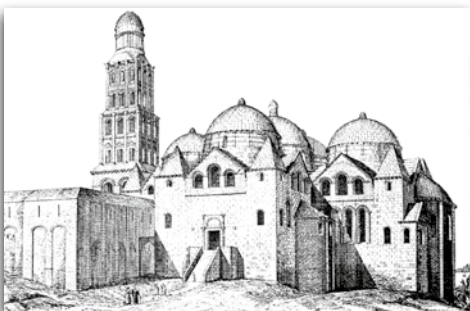

Εικ. 4. Νορμανδία/Αγγλία: εσωτερικό του καθεδρικού ναού του Durham 1128/1133

τηση του οποίου στη Γαλλία θα παίξει έναν αποφασιστικό ρόλο η προπαγανδιστική δραστηριότητα του Cluny. Η ίδια διαφορά ανάμεσα στον βορρά και τον νότο παρατηρείται και στην Ιταλία, ανάμεσα στις πόλεις της Β. Ιταλίας και της Τοσκάνης, που βρίσκονταν σε συνεχή επαφή με τη Φλάνδρα και τη Γερμανία- και τις βασιλικές πόλεις της Ν. Ιταλίας και της Σικελίας. Ο Βυζαντινός πολιτισμός και η παρουσία των βυζαντινών τεχνιτών κυριαρχεί εδώ απόλυτα, ιδιαίτερα εκεί όπου είναι πρόσφατη ακόμα η πολιτική παρουσία του Βυζαντίου, όπως η Βενετία (Αγ. Μάρκος) και η Νότια Ιταλία (Μόντε Κασσίνο). Την ύπαρξη ενός πρωτότυπου ιταλικού ρεύματος μαρτυρεί ο σύγχρονος μεγάλος καθεδρικός ναός της Πίζας, και τα μικρότερα σύγχρονα (του τέλους του 11ου) μνημεία των ελεύθερων ιταλικών πόλεων, όπως οι καθεδρικοί ναοί της Παβίας, της Μοδένας της Λούκας και της Πάρμας, και η σχεδόν κλασική πρόσοψη του S. Miniato στη Φλωρεντία (**Εικ. 6**).

Η ανθρωπιστική παράδοση στη ρωμανική πλαστική

Το ανθρωπιστικό στοιχείο της ρωμανικής τέχνης αναγνωρίζεται καλύτερα από

Εικ. 5. Η επίδραση του Βυζαντίου: ΝΔ Γαλλία: Perigord St Front (1120)

πουθενά αλλού στην αναγέννηση της πλαστικής και στην απελευθέρωση της τοιχογραφίας από την μικρογραφική-επηρεασμένη από την εικονογράφηση των χειρογράφων- αντίληψη των τοιχογραφιών στις εκκλησίες της οθωμανικής περιόδου, τις οποίες στο βαθμό που, όπως είδαμε, μεγαλώνουν τα ανοίγματα και περιορίζεται η επιφάνεια των τοίχων θα συμπληρώνουν-ειδικά στον βορρά- τα ιστορημένα υαλοστάσια (vitraux). Η δραστηριότητα των εργαστηρίων πλαστικής είναι ακόμα στο πρώτο μισό του 11ου περιορισμένη και δέσμια της ακαδημαϊκής καρολίνειας παράδοσης. Το διαπιστώνουμε την πλαστική διακόσμηση της μπρούντζινης θύρας του καθεδρικού ναού του Hildesheim των μέσων του 11ου αιώνα, η οποία διατηρεί το βυζαντινίζον μικρογραφικό ύφος των συγχρόνων τοιχογραφιών.

Η αποφασιστική τομή στην πλαστική, όπως και στην αρχιτεκτονική τοποθετείται γύρω στο 1100 (1080- 1130). Χαρακτηρίζεται από μια νέα, μνημειακή πλέον, αντίληψη των μορφών. Η πηγή της έμπνευσης της εξακολουθούν να είναι βέβαια τα μνημεία της ρωμαϊκής τέχνης που σώθηκαν από την καταστροφή: ρωμαϊκές σαρκοφάγοι, γαλλορωμαϊκά και ρωμαϊκά αγάλματα, όπως το έφιππο άγαλμα του Μάρκου Αυρηλίου στο οποίο αναγνωρίζουν τον Μεγ. Κωνσταντίνο, αρχιτεκτονική πλαστική, μικρογλυπτική και νομίσματα χρησιμεύσουν επανειλημμένα ως πρότυπα για νέες δημιουργίες. Αλλά και γενικά, η επίδραση του αρχαίου ουμανιστικού πνεύματος είναι φανερή παντού: στους τολμηρούς νεωτερισμούς στη σύνθεση, την οργάνωση του χώρου των παραστάσεων, ακόμα και στη αισθησιακή αντίληψη του σώματος. Σε αντίθεση με τη βυζαντινή και την καρολίνη περίοδο, η πλαστική δεν περιορίζεται στην αφήγηση ιστοριών αλλά υποτάσσεται στην αρχιτεκτονική λειτουργία της. Στο εσωτερικό του ναού περιορίζεται στον τονισμό των φερόντων δομικών στοιχείων την πίστη των κίωνων, το κύριο βάρος όμως του διακόσμου και η αφήγηση μεταφέρονται στην πρόσοψη, στις αετωματικές πύλες του ναού. Έτσι στα κιονόκρανα θα συναντήσουμε τους πιο απίθανους και πρωτότυπους συνδυασμούς του ιωνικού και των φυτικών μοτίβων του κορινθιακού κιονόκρανου με συμπλέγματα ανθρωπίνων μορφών, γοργόνες ή τέρατα, βιβλικές και συμβολικές σκηνές επαγγελμάτων (**Εικ. 7**). Αντίθετα το τύμπανο πάνω από την είσοδο της εκκλησίας όπως το αέτωμα του κλασικού ναού της αρχαι-

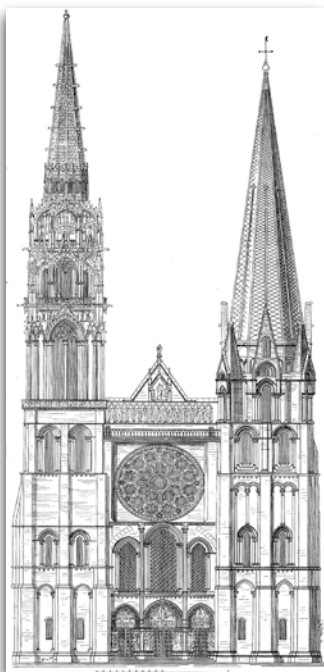
Εικ. 6. Φλωρεντία πρόσοψη του ναού του Miniato 1190

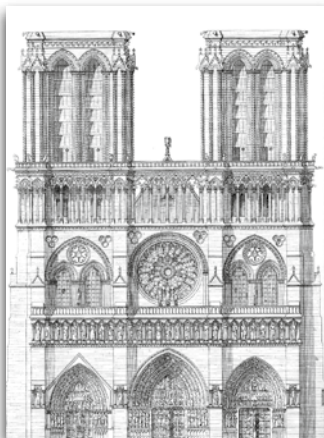
Εικ. 7. Ο «μυστικός μύλος» (κιονόκρανο 12ου αι.)

ας πόλης, προβάλλει στην μεσαιωνική πόλη με την υπόμνηση της Δευτέρας Παρουσίας Του, τη δοξαστική εικόνα του μοναδικού πλέον θεού (Maiestas Domini) πλαισιωμένου από τους αγγέλους και τα σύμβολα των Ευαγγελιστών.

Η ρωμανική τέχνη συμπίπτει χρονικά με την ουσιαστική γένεση της σύγχρονης Ευρώπης και την αρχή του δυτικού ουμανισμού, αλλά και με την οριστική ρήξη (το Σχίσμα) με το Βυζάντιο. Από εκεί για αιώνες η Δύση είχε αντίληψη τα πρότυπα και τους κανόνες της τέχνης, συχνά και τους τεχνίτες. Η Ανατολή έχει όμως τώρα -μετά την εικονομαχία και την επικράτηση του μοναχισμού- αποξενωθεί από την παράδοση της μεγάλης πλαστικής της αρχαιότητας. Είναι προφανώς σ' αυτό το πηγαίο μνημειακό χαρακτήρα και την αρχαϊκή δύναμη της ρωμανικής αρχιτεκτονικής πλαστικής, όχι στην εμπνευσμένη από το Βυζάντιο σύγχρονη κλασικίζουσα μικρογλυπτική, που η Δύση χρωστά την αναβίωση της πλαστικής.

Εικ. 8. Η πρόσοψη του καθεδρικού ναού της Chartres (1134-1210)

Εικ. 9. Η πρόσοψη της Παναγίας των Παρισίων (1163-1266)

Εικ. 10. Το σύστημα των οξυκόρυφων τόξων του γοθτικού ναού

2. Η ΓΕΝΕΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ: ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΓΟΤΘΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Στην πορεία της ρωμανικής αρχιτεκτονικής από την υστερορωμαϊκή επιβλητική μονολιθικότητα της γερμανικής αυτοκρατορικής ναοδομίας και την επίπεδη λιτότητα των πρώτων τοπικών ρυθμών έως την κορύφωση της στον αυστηρό στρουκτουραλισμό των νορμανδικών και βουργουνδικών εκκλησιών, βλέπουμε να προδιαγράφεται ήδη η εξέλιξη της στη γοθτική τέχνη. Αυτή θα συμπίσει με την ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας στη Γαλλία -και στην Αγγλία- του 13ου αι., με την οποία γεωγραφικά και ιδεολογικά θα ταυτιστεί.

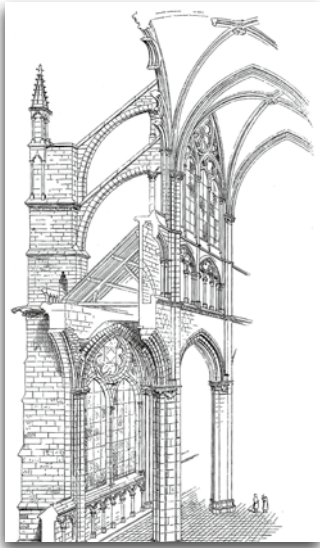
Τα περίπου 100 χρόνια της γαλλικής μοναρχίας από τον Φίλιππο Αύγουστο (1180-1223) έως τον Αγ. Λουδοβίκο (1226-1270) είναι, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, τα χρόνια της μεγάλης ιστορικής τομής στον μεσαιωνικό κόσμο, του τέλους της φεουδαρχίας και των αρχών του σύγχρονου κράτους. Την περίοδο θα χαρακτηρίσει η διοικητική και νομική οργάνωση του βασιλείου, η ανάπτυξη της πρωτεύουσας και η οικοδόμηση μιας κρατικής ιδεολογίας. Μέ αυτή συνδέεται στενά η ακμή από το 1130/40 έως το 1270 στο πανεπιστήμιο του Παρισιού της συστηματικής σχολαστικής φιλοσοφίας (ουσιαστικά θεολογίας), όπως και η παράλληλη -στον ίδιο χώρο, σε μια ακτίνα 150 χμ γύρω από το Παρίσι- δημιουργία της γοθτικής εκκλησίας. Τη δομική συγγένεια των δύο αυτών -φιλοσοφικής και αρχιτεκτονικής- μορφών έκφρασης του νέου πνεύματος, την εμμονή στη διαφάνεια και λογική ανάλυση, στην καθαρή διάκριση και την ιεράρχηση των μερών, στη σχολαστική τέλος διατύπωση των αντιθετικών επιχειρημάτων και την αρμονική σύνθεσή τους, έδειξε με συστηματικό τρόπο ο Erwin Panofsky (Gothic Architecture and Scholasticism, 1951). Δεν αποτελεί σύμπτωση ότι ο Αβελάρδος (1079-1142), ο οποίος με το αρχή του "sic et non" (ναι και όχι) έθεσε τις βάσεις της σχολαστικής διαλεκτικής, ήταν συνομήλικος του αββά, πρωθυπουργού και αντιβασιλέα Suger (1049-1150), που λίγο μετά (1137 -1144) θα ξανακτίσει στον νέο γοθτικό ρυθμό το αρχαίο βασιλικό παρεκκλήσι του Αγ. Διονυσίου. Ούτε είναι τυχαία η χρονική σύμπτωση της τεράστιας θεωρητικής προσπάθειας του Θωμά Ακινάτη (στο Παρίσι 1252-1259) για την οικοδόμηση του χριστιανικού δόγματος, με την ολοκλήρωση της γοθτικής εκκλησίας ως ενός θεωρήματος πάνω στον χώρο, τις

στατικές δυνάμεις και την ισορρόπησή τους (**Εικ. 8 και 9**).

Τις αδιαπραγμάτευτες αλήθειες της σχολαστικής πίστης και τον συμπαγή και αδιαπέραστο όγκο των ρωμανικών ναών ή το μυστικό φώς της στραμμένης στο εσωτερικό της βυζαντινής εκκλησίας, έχει αντικαταστήσει στον γοθτικό καθεδρικό ναό η αίσθηση της ανάτασης και του υπερβατικού -άνωθεν- φωτός που πετυχαίνει ο σύγχρονος -όχι ανώνυμος πλέον- αρχιτέκτων διαλύοντας τους τοίχους και εξαυλώνοντας τον ναό σε ένα διάφανο κελυφός, φωτισμένο από τα πολύχρωμα υαλοურνήματα (vitraux) των κεντημένων παραθύρων και των γιγαντιαίων ροδάκων στο κέντρο της πρόσοψης και των Β και Ν όψεων του εγκάρσιου κλίτους. Το οικοδόμημα συνέχει ένας σκελετός από δέσμες κιονίσκων που διασταυρώνονται στον υψηλό -και όλο και ψηλότερο- οξυκόρυφο θόλο (**Εικ. 10**), το βάρος του οποίου μεταφέρεται σε μια εξωτερική στεφάνη από αέρινες κοσμημένες με πέτρινα άνθη τοξωτές αντηρίδες (**Εικ. 11**). Την αρχιτεκτονική αυτή μεταφορά μιας ουράνιας ιεραρχικής τάξης, συμπληρώνει, προς τα έξω, στα αετώματα των πυλών η εικόνα της δόξας του Κυρίου, πλαισιωμένου από τους κυριολεκτικά ενσωματωμένους στους κίονες αγίους στυλοβάτες της πίστης.

Είναι ενδιαφέρουσα η ταχεία -όπως αυτή της αρχαίας ελληνικής - εξέλιξη μέσα σε έναν αιώνα της γοθτικής τέχνης από τον αρχαϊκό σε έναν κλασικό, έναν πλούσιο ρυθμό και η μανιεριστική κατάληξή της. Στην αρχιτεκτονική το διαπιστώνουμε στη σύγκριση της λιτής ακόμα πρόσοψης του Αγ. Διονυσίου και της Chartres, (**Εικ. 8**) με την κλασική ισορροπία της Παναγίας των Παρισίων (**Εικ. 9**) και με τον πλούτο και την ακτινοβολία των αρχιτεκτονικών συνθέσεων της εποχής του Αγ. Λουδοβίκου, του Μεγάλου Αλβέρτου, του Μπεναντούρα και του Θωμά Ακινάτη, που θαυμάζουμε σε δύο μοναδικά μνημεία: τη Sainte Chapelle, το βασιλικό παρεκκλήσι στο Παρίσι (**Εικ. 12**), όπου το φώς και το χρώμα έχει πλέον αντικαταστήσει τους τοίχους, και τον καθεδρικό ναό της Reims, όπου το πλέγμα αετωμάτων, οξυκόρυφων τόξων και των εκατοντάδων αγαλμάτων που έχει αντικαταστήσει την πρόσοψη ανεβαίνει σαν ύμνος στον ουρανό, καθώς η ψυχή του πιστού στο Θεό (**Εικ. 13**).

Πιο κοντά στο ανθρώπινο -ουμανιστικό- περιεχόμενο του γοθτικού πολιτισμού μας οδηγεί η σύγχρονη-παράλληλη με εκείνη της αρχιτεκτονικής αλλά και της θεολογικής σκέψης- εξέλιξη της πλαστικής έκφρασης. Στη συνύπαρξη ενός επίπεδου χωρίς όγκο και κίνηση, εξαρτήματος ουσιαστικά του κίονα, και μιας πλούσιας πλαστικής

Εικ. 11. Το σύστημα στήριξης της στέγης του γοτθικού ναού

έκφρασης των προσώπων που χαρακτηρίζει τις μορφές στη Chartres (στα μέσα του 12ου αι.), (**Εικ. 14**) αναγνωρίζουμε το ακραίο -δογματικό- διχασμό ανάμεσα στην αιώνια (θείκη) ιδέα με το αδιάφορο γήινο σώμα. Η ενότητα θα έχει ως ένα βαθμό αποκατασταθεί στον πλαστικό διάκοσμο καθεδρικών του 13ου αι. Ακριβώς όπως στον κλασικό γοτθικό ναό αναγνωρίζουμε την εικόνα του θείου σύμπαντος, έτσι και στη σύγχρονη ανθρώπινη μορφή τη γήινη πραγμάτωση -ως ένα είδος αριστοτέλειας εντελέχειας- της θείκης θέλησης (**Εικ. 15**). Στο τελευταίο στάδιο της εξέλιξης, αυτό του καθεδρικού της Reims, όπου το σώμα του ναού έχει εξαφανιστεί πίσω από ένα πλέγμα τόξων, κόνων και αντηρίδων, αντιστοιχούν ανθρώπινες μορφές των οποίων το σώμα χάνεται πίσω από τις πλούσιες πτυχώσεις του ενδύματος (**Εικ. 16**).

Την κορύφωση θα ακολουθήσει πολύ γρήγορα το τέλος του γοτθικού πολιτισμού. Σχολαστική φιλοσοφία και γοτθική αρχιτεκτονική θα περιπέσουν σύντομα -ήδη στο δεύτερο μισό του 13ου αι.- η μεν φιλοσοφία στον δογματισμό, την εκλαίκευση ή στην εκζήτηση των δυσνόητων κειμένων ενός Duns Scotus, η αρχιτεκτονική στον κλασικισμό και στην απλούστευση των ναών των Φραγκισκανών, ή αντίθετα στον μανιερισμό της ακραίας εκλέπτυνσης του πολλαπλασιασμού και της περίτεχνης διάταξης των κινίσκων που σαν χορδές άρπας καλύπτουν πλέον την πρόσοψη του καθεδρικού του Στρασβούργου (1277-1340), για να αναλυθεί τελικά σε τοπικές (αγγλικές, φλαμανδικές κλπ) παραλλαγές, με πιο χαρακτηριστική αυτή του φλογόμορφου ρυθμού (style flamboyant).

Η σχολαστική σκέψη ως φιλοσοφικό κίνημα θα καταλήξει στον αντίποδα του αρ-

Εικ. 12. Ste Chapelle, το βασιλικό παρεκκλήσι του Αγ. Λουδοβίκου στο Παρίσι (1241-1245)

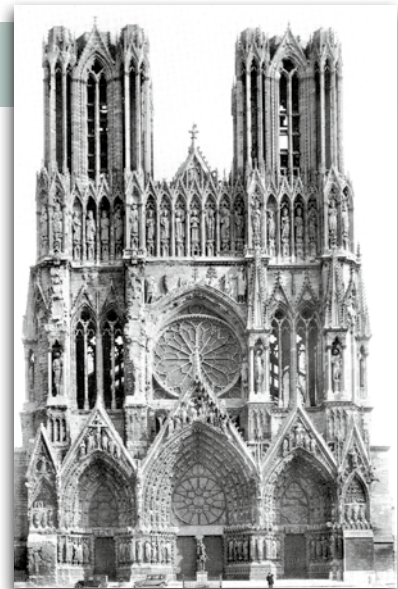
χικού σκοπού της, που ήταν η αποκατάσταση του συνδέσμου λόγου και πίστης. Από την μια πλευρά αυτή θα εξελιχθεί στον νομιναλισμό του W. Occam (1275-1350) ο οποίος πηγαίνοντας πέρα από τον Αριστοτέλη αρνείται κάθε ύπαρξη στις γενικές έννοιες και αναγνωρίζει μόνο τα συγκεκριμένα επί μέρους πράγματα, ανοίγοντας έτσι ουσιαστικά το δρόμο στον υποκειμενισμό και την επιστημονική επανάσταση του 17ου αι. Από την άλλη πλευρά είναι μέσα από την ίδια σχολαστική θεολογική σκέψη που θα γεννηθεί ο γερμανικός μυστικισμός ενός Meister Eckhard. Τη γονιμότητα και τη δύναμη της ως ενός τρόπου σκέψης δείχνει ωστόσο η επιβίωσή της στην ποίηση στον Καβαλκάντι, το Δάντη -το σχολαστικό πνεύμα κυριαρχεί στην εσωτερική οργάνωση της Θείας Κωμωδίας- ακόμα και στον Πετράρχη, αλλά και σήμερα στην συλλογιστική των επιστημονικών μας συγγραμμάτων.

3. Η ΑΣΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ «ΠΡΩΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ»

Οι δύο όψεις της Αναγέννησης. Όταν μιλάμε για την Αναγέννηση έχουμε υπόψη το κίνημα ανανέωσης του τρόπου ζωής και σκέψης, την ανακάλυψη παντού της ομορφιάς και των νέων οριζόντων του ανθρώπου, που προέκυψε από τη γνώση και απομίμηση των κλασικών κειμένων και των αρχαίων μορφών της τέχνης, ένα κίνημα που από το δεύτερο μισό του 15ου αι. από την Β. Ιταλία θα απλωθεί στη δυτική Ευρώπη (Γαλλία, Αγγλία, Κάτω Χώρες Γερμανία). Οι συμβατικές χρονολογίες που οριοθετούν την Αναγέννηση είναι ως προς την αρχή της ο θάνατος των τριών μεγάλων μεσαιωνικών πολιτισμών, του Βυζαντινού (πτώση της Κωνσταντινούπολης), του Αραβικού (πτώση της Γρανάδας) και του Γοτθικού, ως προς το τέλος της η

Σύνοδος του Trento και η επικράτηση της Αντιμεταρρύθμισης (1530-1560). Η «πρώτη αναγέννηση» η μακρά δηλαδή περίοδος της προετοιμασίας της Αναγέννησης στην ακμή του μεσαίωνα για την οποία μιλάμε σήμερα και το ονομαζόμενο «φθινόπωρο του μεσαίωνα» (14ος αι. -αρχές 15ου αι.) που θα ακολουθήσει, δημιουργήσαν απλώς τις υλικές προϋποθέσεις και προετοίμασαν τα πνεύματα για τη μεγάλη αλλαγή, την οποία θα φέρει μια νέα τάξη ανθρώπων με τη θέληση για νέο κόσμο πιο κοντά στα ανθρώπινα μέτρα, τις αρχές και τις αξίες του.

(α) Η αστική τάξη και ο νατουραλισμός του Μεσαίωνα. Με την άνοδο των ελευθέρων πόλεων και της οικονομικής δύναμης των αστών στα σύγχρονα βασίλεια, τον τόνο στην τέχνη ιδιαίτερα στον βορρά (Β. Γαλλία, Φλάνδρα και Γερμανία) θα δίνει όλο και περισσότερο η νοοτροπία, οι αστικές αξίες και αρετές του εμπόρου: ένα πρακτικό, εμπειρικό νατουραλιστικό πνεύμα, συνδυασμένο με έναν λαϊκό συναισθηματισμό και έναν πιετισμό που φθάνει στα όρια του μυστικισμού. Είναι το πνεύμα αυτό που εμπνέει στους Φλαμανδούς ζωγράφους όπως και την φιλοσοφία ενός Cusanus. Το στενό αυτό και σε κάποιο βαθμό ακόμα γοτθικό, πνευματικό πλαίσιο θα διαρρήξει φέρνοντας την πραγματική ανανέωση της δυτικής ζωγραφικής η Ιταλία, και ειδικά η Φλωρεντία. Μακριά από την εξπρεσιονιστική βυζαντινή ζωγραφική (με την οποία ακόμα είναι δεμένος ο σύγχρονος Duccio από τη Σιέννα) και τη γοτθική πλαστική του 13ου, αντλώντας από την γήινη πλαστική παράδοση της αρχαιότητας που είχαν ανανεώσει οι αδελφοί Nicola και Andrea

Εικ. 13. Η πρόσοψη του καθεδρικού ναού της Reims (1240- 1272)

Εικ. 14. Η εξέλιξη της πλαστικής μορφής:
1. μορφές αγίων Chartres (1145)

Εικ. 15. Η εξέλιξη της πλαστικής μορφής:
2. Ευαγγελισμός Chartres (1215)

Pisano (Εικ. 17), ο Giotto θα δημιουργήσει τον ζωγραφικό χώρο της Αναγέννησης, έναν χώρο που υπερβαίνει τον απλό νατουραλισμό, όπως και την εξαύλωση εκείνων, χωρίς να εγκαταλείψει τη χριστιανική θεματική: οι πλαστικά αποδομένες και αυστηρά δομημένες μορφές με τις σωστές αναλογίες και τις φυσικές στάσεις, που πατούν στέρεα στο έδαφος, με βλέμματα που επικοινωνούν, ο συγκεκριμένος, σκηνικός, χώρος μέσα στον οποίο δρουν δίνει την αίσθηση του πραγματικού και μαζί του υπερβατικού· η προοπτική του αποτελεί την κλασική έκφραση του σύγχρονου υποκειμενισμού και της γνήσιας ευαγγελικής πίστης (Εικ. 18).

(β) Η γένεση του ευρωπαϊκού ανθρωπισμού στον Μεσαίωνα και ο ρόλος της μητρικής γλώσσας. Αν μιλάμε για μια «πρώτη αναγέννηση» είναι, πέρα από όλα τα άλλα,

γιατί ο άνθρωπος μέσα σ' αυτούς τους τρεις αιώνες κατάφερε, ξεπερνώντας τον κίνδυνο ενός βυζαντινού ή άλλου ακαδημαϊσμού, να βρει το δρόμο της γνήσιας έκφρασης κυρίως στον λόγο, να βρει δηλαδή τη γλώσσα του.

Αυτό ο μεσαιωνικός άνθρωπος δεν το οφείλει στα αρχαία μνημεία που αιώνες τον περιέβαλαν ούτε στην αρχαία γλώσσα που δεν σταμάτησε να χρησιμοποιεί, αλλά στην αλλαγή στον τρόπο που τώρα τα βλέπει. Η αρχαιότητα ήταν γνωστή μόνο μέσα από την χριστιανική μεταφορά ή τη συμβολική παρερμηνεία της ή ως κενή λέξη. Στη Φαίδρα των ρωμαϊκών σαρκοφάγων αναγνώριζε τη Μαρία, στο Διόνυσο τον Συμείων στον Ηρακλή το σύμβολο της δύναμης (βλ. Εικ. 280, στους Κενταύρους τις σειρήνες κλπ ηθικές ή δογματικές έννοιες, και στους τρεις μεγάλους αμαρτωλούς τον Σίσυφο, τον Τάνταλο και τον Ιξίωνα τα τρία χριστιανικά αμαρτήματα της Περηφάνειας, της Φιλαργυρίας και της Λαγνείας, ενώ έχουν εξαφανιστεί όλες εκείνες οι ελληνορωμαϊκές προσωποποιήσεις τόπων, και φυσικών φαινομένων, οι νίκες και οι ερωτιδείς και έχουν μεταμορφωθεί -μαζί με την απώλεια της έννοιας τους- οι αρχαίοι θεοί. Όπως στη μοντέρνα σκηνογραφική μας πρακτική, ο Δίας παριστάνεται με σύγχρονη ενδυμασία, ως γαντοφορεμένος ευγενής ή σαν καλόγερος με το σταυρό στο χέρι, οι Έλληνες και Τρώες ήρωες ως μεσαιωνικοί βαρόνοι ο Λαοκόων ως καθολικός ιερέας με ξυρισμένη τη κορφή του κεφαλιού κ.ο.κ.

Το ίδιο -μια παρόμοια επικαιροποίηση της αρχαιότητας- θα συμβεί και με τη γλώσσα: για αυτούς τους ανθρώπους η λατινική μπορεί να είναι η διεθνής γλώσσα, η γλώσσα της θρησκείας, της διοίκησης και των επιστημών· είναι όμως, εδώ και αιώνες, μια νεκρή γλώσσα, που δανείζει τον πλούτο (τη γραμματική οργάνωση, την εκλέπτυνση της έκφρασης και τις ιδέες) της αλλά αδυνατεί να γεννήσει. Τη βάση για το μέλλον θα θέσει στη Δύση, όπως κάποτε στις φυλές των Ελλήνων, η επικράτηση (ήδη από το 844), της μητρικής γλώσσας ως του μέσου της έκφρασης της ψυχής του έθνους μέσα από την ποίηση και το λόγο. Η καλλιέργεια της, αισθητή ως επιτακτική ανάγκη με την αύξηση από τον 11ο αιώνα του οικονομικού ρόλου και της πολιτικής σημασίας της αστικής τάξης, θα πραγματοποιηθεί μέσα από μια γόνιμη συνάντηση με το κλασικό παρελθόν. Είναι ένας δρόμος που για πολλούς εθνικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς λόγους, δεν μπόρεσε ούτε θέλησε να ακολουθήσει το Βυζάντιο.

Ήταν αναμενόμενος και εδώ ο πρωτοπόρος ρόλος της Ιταλίας. Από τη μια η συγκέντρωση του πλούτου, η οικονομική

δραστηριότητα των αστικών κέντρων και η ανάπτυξη νέων τεχνικών και της αντίστοιχης ορολογίας στις εμπορικές, τραπεζικές ή ναυτιλιακές συναλλαγές, τα πρώτα πανεπιστήμια (Μπολόνια, Σαλέρνο) με το ενδιαφέρον να επικεντρώνεται στο δίκαιο, τα μαθηματικά, την ιατρική και τις φυσικές επιστήμες, από την άλλη η εθνική περηφάνεια για την αρχαία καταγωγή (ας θυμηθούμε τον Cola di Rienzi και τη ρομαντική απόπειρα της επανίδρυσης της ρωμαϊκής δημοκρατίας), αλλά και η ίδια η συγγένεια με την αρχαία γλώσσα, όλα καθιστούσαν αυτή τη χώρα ένα μοναδικό πνευματικό κέντρο, το μόνο ικανό να τροφοδοτήσει μια σοβαρή πολιτιστική δραστηριότητα. Συνάρτηση όλων αυτών ήταν η ανάπτυξη της ιταλικής γλώσσας, η απελευθέρωση της παρά τη συγγένεια της με εκείνη, από τη λατινική, η οποία θα αποτελέσει απλώς το πρότυπο (τον δάσκαλο) για την δημιουργία μέσα από την πολυπλοκότητα των διαλέκτων μιας ενιαίας ιταλικής γλώσσας εξυπηρετώντας την πειθάρχηση του λόγου σε κανόνες και τον εμπλουτισμό των εκφραστικών δυνατοτήτων του.

Αυτή την Ιταλία πρέπει να φανταστούμε σαν το κομμάτι ενός ευρύτερου «αντιγοτθικού» κόσμου του νότου (Προβηγγία, Languedoc, Καταλονία, με ζωντανή την ελληνική παράδοση, ο οποίος μακριά από τις γερμανικές επιδρομές, πιο κοντά στον αισθησιακό αραβικό κόσμο, ζούσε τη δική του εκλεπτυσμένη ζωή ανάμεσα στα στοιχειωμένα αρχαία ερείπια, μιλούσε τα δικά του γαλλικά (langue d' oc), προβηγκιανά,

Εικ. 16. Η εξέλιξη της πλαστικής μορφής:
3. Επίσκεψη Μαρίας στην Ελισάβετ, Reims (1230-1233)

Εικ. 17. Nicola Pisano, ο Ηρακλής ως προσωποποίηση αρετής, από το βαπτιστήριο της Πίζας (1260)

καταλανικά και τις διάφορες ιταλικές διαλέκτους, γλώσσες βγαλμένες όλες μέσα από τα λατινικά, αλλά απελευθερωμένες από αυτά. Τον αιώνα (1150 - 1250/1275) της ακμής της γοτθικής τέχνης, της σχολαστικής φιλοσοφίας και της οικοδόμησης της ιδεολογίας και των θεσμών του νέου συγκεντρωτικού κράτους, όταν ιππότες και αστοί ζουν στον κόσμο της μεγαλόστομης εποποιίας του Ρολάνδρου, του ηθικοπλαστικού Μυθιστορημάτος του Ρόδου και των ατέλειωτων επαναλαμβανόμενων περιπέτειών των ιπποτών της Στρογγυλής Τραπέζης (μοναδική εξαίρεση αποτελεί εδώ η χαριτωμένη παρωδία τους Aucassin et Nicolette), στη Ν και ΝΔ Γαλλία, την Ισπανία και την Ιταλία ετοιμάζεται κάτι νέο. Πρώμος εκφραστής του είναι η ποίηση των τροβαδούρων. Είναι αυτοί που σε ποιήματα (canzoni) εμπνευσμένα από το αιώνιο ερωτικό τραγούδι, δομημένα σε στροφές όπως οι αρχαίες ωδές, όπου όμως η ρίμα και το τονικό σύστημα, αντικαθιστούν τη αρχαία προσωδία, θα δώσουν στη λιτή και υπαινικτική αμεσότητα της ελληνικής ποίησης μορφή και νέες αρμονίες στη λαϊκή γλώσσα. Το νέο που φέρνουν μαζί με το νέο ρυθμό και τη φρεσκάδα της λαϊκής γλώσσας, είναι η άμεση αίσθηση της φύσης και του έρωτα. Στον παραδεισένιο ανοιξιότικο κήπο, όπου μεταφέρεσαι, οι τοπίβισμα των πουλιών ανάμεσα στις νέες φυλλωσιές σε καλεί να χαρείς την άνοιξη. Αλλού πάλι είναι η στιγμή που λιώνουν τα χιόνια και τα άνθη το κήπου ριγούν στην άκρη του μίσχου τους, τα τραγούδια και οι κραυγές των πουλιών και το αεράκι με την παράξενη γλύκα του που σε γεμίζει χαρά. Έτσι η φύση στήνει το σκηνικό της δράσης, άμεσα και συγκεκριμένα, με λίγες λέ-

Εικ. 18. Giotto, Ευαγγελισμός, Πάντοβα, Capella dei Scrovegni (1305)

ξεις, χωρίς μεγαλοστομίες, παρομοιώσεις, μεταφορές. Όλα είναι εδώ γνήσια, απλά, βγαλμένα όχι από τα βιβλία αλλά από το ίδιο το βίωμα της αναγέννησης της φύσης και του έρωτα, πιο κοντά στη Σαπφώ από την περίτεχνη ελληνιστική λυρική ποίηση. Είναι η ίδια κοσμοαντίληψη που δίνει την αναπάντεχη φρεσκάδα στις τοιχογραφίες του ανακτόρου των Παπών στην Ανιγνον της Προβηγκίας (**Εικ. 19**) και αυτόν τον αέρα της κλασικής καθαρότητας και ηρεμίας στις ιταλικές γοτθικές εκκλησίες όπως ο Αγ. Ζήνωνας της Βερόνας (**Εικ. 20**).

Αυτό δεν σημαίνει ότι έχουμε αφήσει πίσω μας το Μεσαίωνα. Ο κόσμος αυτός ζει ακόμα μέσα στην μαγική ατμόσφαιρα των Μεταμορφώσεων του Απουλίου και των παγανιστικών εορτών της ύστερης αρχαιότητας. Ο ρυθμός μέσα στον οποίο κινείται δεν είναι το κλασικό εξάμετρο αλλά το βίαιο τροχαϊκό μέτρο του Privilegium Veneris, και της γιορτής της άνοιξης, πρόδρομου της Πρωτομαγιάς που ξαναβρίσκουμε τώρα στα Carmina Burana. Ο έρωτας υπακούει κι αυτός -όπως όλα- σε ένα κώδικα, είναι κι αυτός μια τέχνη και συγχρόνως μια θρησκεία, όχι απόλυτα ορθόδοξη, το αντίστοιχο του ιπποτικού κώδικα των μυθιστορημάτων που θα μετά από αιώνες θα τροφοδοτούν την φαντασίωση του Δον Κιχώτη. Στα τραγούδια των τροβαδούρων διατηρείται η κρυφή σχέση με τα μυστήρια και τις παγανιστικές λειτουργίες της άνοιξης, μέσα από τις οποίες ελέγχοντας τη δίνη των παθών και εκλεπτύνοντας τις αισθήσεις, φθάνει κανείς στην καθαρότητα της ψυχής. Πρόκειται για ένα αιρετικό πνεύμα και έναν τρόπο ζωής με ζωντανά τα παγανιστικά στοιχεία, ξένο στο βορρά, ο οποίος με τη δικαιολογία της σταυροφορίας κατά

των αιρετικών Καθάρων θα τον εξαφανίσει. Σύντομα -ήδη στον 13ο αι.- ο κόσμος ήταν καταδικασμένος να εξαφανιστεί κάτω από το κύμα της μισαλλοδοξίας και των γαλλικών βασιλικών συμφερόντων, η ποίησή τους θα χάσει τη δροσερότητά της και η γυναίκα του λυρικού ιπποτικού έρωτα να εξαυλωθεί και να ταυτιστεί στην Παρθένο Μαρία.

Το πνεύμα αυτής της ποίησης δεν θα πάει ωστόσο χαμένο· περνώντας στην Ιταλία θα φέρει την ζωγόνο πνοή της μητρικής γλώσσας και των ποιητικών μορφών της και θα συμβάλει στη δημιουργία του έπους της Ιταλικής γλώσσας. Φανταστείτε το Δάντη να γράφει -όπως κάποια στιγμή του είχε περάσει από το μυαλό-

τη Θεία Κωμωδία στα λατινικά· και συγκρίνετε το ξεχασμένο λατινικό έπος Africa για το οποίο περηφανεύονταν ο Πετράρχης με τα σονέτα του για τη Λάουρα! Δεν είναι τυχαίο ότι στην πραγματεία του για τη λαϊκή γλώσσα (de vulgari eloquentia) ο Δάντης αναγνωρίζει τον προβηγκιανό τροβαδούρο Arnaut Daniel, σαν το καλύτερο μάστορα του λόγου, επειδή καταξίωσε ποιητικά τη μητρική του γλώσσα· είναι κάτι που το Βυζάντιο δεν θα μπορούσε ποτέ να καταλάβει.

Ένα μεγάλο βήμα είχε γίνει στη Δύση αυτό το τέλος του 13ου αι· έως την ουσιαστική όμως Αναγέννησή της στο πνεύμα της Αρχαιότητας θα χρειασθεί να γίνουν ακόμα πολλά.

Εικ. 19. Τοιχογραφία από το ανάκτορο των παπών στο Avignon

Εικ. 20. Βερόνα, Αγ Ζήνων

Η Μάχη για την Μονή του Αγίου Σπυρίδωνος Πειραιά την 13η-14η Απριλίου 1827 μ.Χ.

Του Κωνσταντίνου Σ. Γιαννακού¹

Με την ευκαιρία της συμπλήρωσης φέτος, 200 ετών από την Επανάσταση του 1821, στο προηγούμενο τεύχος (Μαρτίου 2021, Νο 74) του περιοδικού «Πειραικό Ορόσημο» και στο παρόν (όπως και στα επόμενα δύο τεύχη του 2021), κρίθηκε πρέπον να παρουσιασθούν, ως ελάχιστος φόρος τιμής στους Έλληνες αγωνιστές του 1821, γεγονότα της Επανάστασης, η οποία οδήγησε στην ίδρυση, για πρώτη φορά, ενός ελεύθερου Ελληνικού Κράτους. Στο σημερινό αφιέρωμα θα αναφερθούμε στις μάχες που δόθηκαν για την Μονή του Αγίου Σπυρίδωνος στον Πειραιά (Εικ.1, 4). Η Μονή ευρίσκεται εκεί που σήμερα είναι ο Ναός του Αγίου Σπυρίδωνα, στον κεντρικό λιμένα της πόλης. Τις μάχες διηύθυνε ο αρχιστράτηγος Στερεάς Ελλάδος Γεώργιος Καραϊσκάκης.

Εικ. 1². «Η Μονή του Αγίου Σπυρίδωνος στον Πειραιά», σχέδιο με μολύβι του Χρ. Χάνσεν (1834), (ΠΗΓΗ [1]).

Την 23η Φεβρουαρίου 1827, ο Καραϊσκάκης επέστρεψε στο Ελληνικό στρατόπεδο της Ελευσίνας, μετά από απουσία λίγων μηνών (από την 25η Οκτωβρίου) κατά την οποία (απουσία) εξεστράτευσε και απελευθέρωσε ολόκληρη τη Στερεά Ελλάδα, εκτός από το Μεσολόγγι, τη Βόνιτσα και τη Ναύπακτο (και οι τρεις πόλεις ευρίσκονται στην Αιτω-

λο-Ακαρνανία). Σχημάτισε ένα στράτευμα 3.500 ανδρών και μετακινήθηκε από την Ελευσίνα στο Κερατσίνι (μάντρα του Σαρδελλά³, στη θέση Μετόχι, ανατολικά από τον λόφο του Αγίου Γεωργίου Κερατσινίου, Εικ.4), όπου τελικά έφθασαν λιγότεροι από 1.500 άνδρες ([2]).

Μετά την νικηφόρα - για τον Καραϊσκάκη - μάχη του Κερατσινίου (4 Μαρτίου, βλ. προηγ. τεύχος 74) ήλθε σε βοήθειά του δύναμη 2.000 ανδρών υπό τον Ιωάννη Θ. Κολοκοτρώνη, τους Πετμεζαίους, τον Σισίνη και άλλους. Με την ενίσχυση αυτή μπόρεσε ο Καραϊσκάκης να ενώσει διά ξηράς το στρατόπεδο του Κερατσινίου με το οχυρωμένο (από τους Έλληνες) μέρος στον «Φαληρέα», δηλ. στο Φάληρο (Εικ.4), και να αγωνισθεί από πλεονεκτικότερη θέση για να διανοίξει την συγκοινωνία από τη θάλασσα προς τους πολιορκουμένους, από τα στρατεύματα του Ρεσίτ Κιουταχί πασά, Έλληνες στην Ακρόπολη. «Όλα έδειχναν ότι με τη σύνεση και την επιμονή που τον διέκριναν θα επετύγχανε τον σκοπό του. Όμως η Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας διόρισε τους Άγγλους Κόχραν και Τσώρτς ως αρχιναύαρχο και αρχιστράτηγο αντίστοιχα των ελληνικών δυνάμεων», οι οποίοι την 7η Απριλίου έφθασαν στον Πειραιά. «Τον μεν Κόχραν τον εσέβετο ο Καραϊσκάκης, αλλά για τον Τσώρτς, ο οποίος διοικούσε τα στρατεύματα από την προσωπική του θαλαμηγό(!) αγκυροβολημένη στο λιμάνι του Πειραιά», ο Καραϊσκάκης είχε πει «έχει άραγε γνώσιν, ενώ θεωρεί από την γολέτταν

1. Δρ. Πολιτικός Μηχανικός, Γενικός Γραμματέας της ΕΔΑΒυΤ· Μέλος της Ένωσης Ευρωπαίων Αρχαιολόγων (ΕΑΑ), της Εταιρείας Αιγαιακής Προϊστορίας «ΑΙΓΕΥΣ», του ΔΣ του Συλλόγου Φίλων Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιά.
2. Από «Τα Αθηναϊκά» ([1]), με την άδεια του κ. Ελευθερίου Σκιαδά, Προέδρου του «Συλλόγου των Αθηναίων» και Αντιδημάρχου Αθηναίων
3. Ο συγγραφέας θυμάται (από τα χρόνια του στο Λύκειο περί το 1968 μ.Χ.) σχετική ταμπέλλα με αναφορά στα Ταμπούρια των μαχητών του Καραϊσκάκη, σε οικοπέδο επί της προέκτασης της οδού Νικηταρά στο Κερατσίνι στο οικοδομικό τετράγωνο μεταξύ των οδών Σμύρνης, Αλεξάνδρου Παπαναστασίου και Φιλελλήνων.

τον πόλεμον, να στέλλη διαμαρτυρήσεις εις ημάς, οι οποίοι αντιπαλαί-ομεν με τόσων ειδών διαβόλους;», και βέβαια δεν μπορούσε έτσι ο Τσώρτς να αποκτήσει την «εύνοια (δηλ. αποδοχή) του στρατού» ([3], 178· [4], 129-133). Πρώτο μέλημα των δύο Άγγλων ήταν να διανείμουν χρήματα με σκοπό την εξαγορά Ελλήνων ατάκτων πολεμιστών, ώστε να αποκτήσουν επιρροή. Άρχισαν δε να στρατολογούν κόσμο δίδοντας πλούσιες αμοιβές (Υδραίους και Κρητικούς πρόσφυγες, που βρήκαν στη Νάξο) και δημιούργησαν έτσι ένα σώμα που έστειλαν στην Καστέλλα για να έχουν εκεί στρατιωτική δύναμη που να υπακούει αποκλειστικά σε αυτούς, ενώ όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Δ. Αινιάν, ο υπασπιστής του Γ. Καραϊσκάκη, «οι μη κινδυνεύσαντες και μη αγωνισθέντες επροπληρώθησαν δια να λάβωσι μέρος εις τον αγώνα, οι δε συγκροτούντες το στρατόπεδον και αγωνισθέντες δεν απήλυσαν τίποτε· ο διορισμός» (των 2 Άγγλων) «υπήρξεν η αιτία τρόπον τινά του θανάτου του Καραϊσκάκη, εν συνεχεία» ([3], 178-179· [5]· [4], 134).

Εικ.2⁴. Πειραιάς. Χαλκογραφία του 18ου αιώνα. Διακρίνεται η Μονή του Αγ. Σπυρίδωνος.

Εικ.3⁵. Το στρατόπεδο του Καραϊσκάκη στην Καστέλα (του Θεόδωρου Βρυζάκη, 1856, Εθνική Πινακοθήκη Αθηνών), διακρίνονται Καραϊσκάκης, Τσώρτς, Τζαβέλλας, Μακρυγιάννης.

Μεταξύ όμως των ελληνικών στρατοπέδων (βλ. Εικ. 4) του Κερατσινίου («μάντρα του Σαρδελλά»), της Καστέλας και του Φαλήρου («Φαληρέα»), διετηρείτο ένας θύλακας Τούρκων και Αλβανών οχυρωμένος στην Μονή του Αγίου Σπυρίδωνος, ο οποίος εμπόδιζε την ενοποίηση των ελληνικών στρατοπέδων παρά τη θάλασσα (Εικ.2, στην οποία φαίνεται η περιοχή του Πειραιά λίγο πριν την Επανάσταση του 1821· Εικ.3)· επί πλέον υπήρχε Τουρκική φρουρά στον «Παλαιόπυργον» (όπως αναφέρεται από τον Δ. Αινιάν), στο σημερινό 'Καστράκι', δηλαδή εις τον πύργον της αρχαίας Ηετιώνειας Πύλης ([3], 179-181)· [5]). Το στρατόπεδο του Φαλήρου («εις Φαληρέα») ευρίσκεται στη θέση Τρεις Πύργοι στην Αμφιθέα, στην περιοχή γύρω από την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου⁶ (Ξηροτάγαρου), στο αρχαίο λιμάνι του Φαλήρου των Αθηνών. Πρέπει να σημειωθεί ότι «από αυτό το φυσικό λιμάνι του Φαλήρου, στα αρχαία χρόνια ξεκίνησαν: το ταξίδι του Θησέα για την Κρήτη και τον Μινώταυρο, ο Φάληρος, για να βοηθήσει τον Ιάσωνα να φέρει από την Κολχίδα το Χρυσόμαλλον Δέρας και ο Μενεσθέας με τα πενήντα πλοία του, για να ενωθεί με τις δυνάμεις των Αχαιών εναντίον της Τροίας. Από τις ανασκαφές που έχουν γίνει, φαίνεται πως το λιμάνι του Φαλήρου, για τουλάχιστον επτά αιώνες, ήταν σε διαρκή λειτουργία. Στο λιμάνι αυτό αποβιβάσθηκε και ο Απόστολος Παύλος κατά την επίσκεψή του στην Αθήνα. Στο Φάληρο αγκυροβολούσαν την εποχή εκείνη τα επιβατικά και εμπορικά πλοία. Οι λιμένες του Πειραιά λειτουργούσαν τότε πιο πολύ ως στρατιωτικοί λιμένες. Η αποβάθρα του λιμένα του Φαλήρου ευρίσκεται εκεί που είναι σήμερα το εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου, δίπλα στη λεωφόρο Ποσειδώνος κοντά στο τέρμα της λεωφόρου Συγγρού. Το μικρό ύψωμα που σχηματιζόταν προσέφερε τη δυνατότητα κατόπτευσης όλης της φαληρικής ακτής και είχε άνετη οπτική επαφή με την Καστέλλα στον Πειραιά και μεγάλο μέρος της ενδοχώρας προς την Αθήνα.» ([8]).

4. Υπόσημ. 2.

5. Υπόσημ.2· έχει προσαρμοσθεί από τον συγγραφέα, από τα [1], [6] και [7].

6. Το βυζαντινό παρεκκλήσι του Αγίου Γεωργίου είναι ο αρχαιότερος ναός του Παλαιού Φαλήρου. Είναι μια μικρή μονόκλιτη βασιλική η οποία χτίστηκε μετά Χριστόν, σύμφωνα με κάποιους κατά τον 17ο αιώνα, κατά άλλους 2-3 αιώνες παλαιότερα ([8]).

Εικ.4⁷. Χάρτης της περιοχής του Πειραιά, με τα στρατόπεδα των Ελλήνων.

Εικ.5. Πίνακας του Κ. Βολανάκη, «Η αποβίβαση του Καραϊσκάκη στο Φάληρο» (ΠΗΓΗ [8]).

Στην Εικ.4 φαίνονται τα στρατόπεδα των Ελλήνων και η Μονή του Αγίου Σπυρίδωνα στον χάρτη, ενώ στην Εικ.5 πως απέδωσε ο ζωγράφος Κ. Βολανάκης την «αποβίβαση του Καραϊσκάκη στο Φάληρο». Από την διάταξη των στρατοπέδων στον χάρτη είναι προφανής ο σχεδιασμός του Γ. Καραϊσκάκη να αποκόψει, με την κατάληψη της Μονής και της Ητειώνειας Πύλης τον διά θαλάσσης ανεφοδιασμό του Ρεσίτ Κιουταχή, που πολιορκούσε την Ακρόπολη με τους έγκλειστους εντός των τειχών της Έλληνες. Μετά την πλήρη απελευθέρωση της Στερεάς Ελλάδος που είχε μόλις επιτύχει, είχε ήδη αποκόψει ή περιορίσει σημαντικά (με εξαίρεση τον 'διάδρομο' Ραφήνας-Μαραθώνα στην Αττική) τον διά ξηράς ανεφοδιασμό του.

Την 13ην Απριλίου, μετά από σύσκεψη με τον Κόχραν, ο οποίος υπεσχέθη με κανονιοβολισμούς από τα πλοία να κατεδαφίσει τα τείχη της Μονής, ο Καραϊσκάκης έδωσε εντολή όπως «οι εις την ράχην ευρισκόμενοι Έλληνες να μην κινηθούν». Επί πλέον με ένα κανόνι κρατούσε αμυνόμενους τους Τούρκους στο Παλαιόκαστρον/Ητειώνεια Πύλη. Έδωσε εντολή στον Νικόλαο Πετμεζά να αποβιβάσθαι διά θαλάσσης όπισθεν της Μονής και να κινηθεί εναντίον της. Ταυτόχρονα και οι ευρισκόμενοι εις τον «Φαληρέα» εφόρμησαν εις τις περί την Μονήν Τουρκικές οχυρώσεις και «εισπηδώνσιν εις αυτές μαζί με την δύναμη του Πετμεζά. Όσοι Τούρκοι διέφυγον την μάχαιραν, έντρομοι εισήλθον εις την Μονήν. Ο Καραϊσκάκης μαζί με τον Ι.Θ. Κολοκοτρώνην επετέθη στο 'Παλαιόκαστρον' από όπου οι Τούρκοι έντρομοι ετράπησαν εις φυγήν⁸, μεταφέροντες τον τρόπον και εις τα γύρω οχυρώματα, ώστε εις ολίγων στιγμών διάστημα οι Έλληνες κατέστησαν κύριοι όλων των παρά την θάλασσαν Τουρκικών οχυρωμάτων και πολιορκήσαν στενότατα το μοναστήριον. Έφθασαν τότε και τα εις τα Μέγαρα διατρίβοντα Σουλωτικά σώματα υπό τον Κώστα Μπότζαρη,

7. Έχει προσαρμοσθεί από τον συγγραφέα, με βάση τους χάρτες Google.

8. «Οι Έλληνες τους κυνηγάνε και οι Τουρκαλβανοί για να σωθούν τρυπώνουν μέσα στην εκκλησία του Αγίου Διονυσίου. Γίνεται μάχη στα μνήματα που υπάρχουν έξω από την εκκλησία, όπου εξοντώνονται» ([5]).

τα οποία έδειξαν ότι σέβονται τον Καραϊσκάκη και δέχονται να υπηρετήσουν την πατρίδα υπό την οδηγία του. Ο Καραϊσκάκης ετοποθετήθη εις το 'Παλαιόκαστρον' και σε συνεννόηση με τον Κόχραν αποφάσισαν να διαπραγματευθούν με τους πολιορκημένους Τούρκους ώστε αυτοί να αποχωρήσουν από την Μονή και να αφιερωθούν οι Έλληνες στην προσπάθεια να λύσουν την πολιορκία της Ακροπόλεως» ([3], 180-182).

Μετά από κάποιες προσπάθειες με απεσταλμένους του Κόχραν που απέτυχαν, ο Ναύαρχος κανονιοβόλησε επί δύο συνεχείς ημέρες την Μονή (13-14 Απριλίου) και «κατεδαφίσθη ολοτελώς το μοναστήριον. Οι Τούρκοι απεφάσισαν να ζητήσωσι συνθήκας και διεύθυνον το πρόβλημά των ταυτοχρόνως εις τον Καραϊσκάκην, τον Κόχραν και τον Τσώρτς, ώστε να εξέλθωσι με τα όπλα και τας αποσκευάς των και να μεταβώσιν ανενόχλητοι εις το στρατόπεδον (του Κιουταχί). «Ο Τσώρτς ενόμισε πρέπον να δεχθώσιν οι Έλληνες τας προ μικρού απορριφθείσας προτάσεις των πολιορκουμένων και να επιτρέψωσιν εις αυτούς την μετά των όπλων και των σκευών έξοδον, και ο Καραϊσκάκης ο οποίος διαφωνούσε «για τα όπλα και τας αποσκευάς» αναγκάσθηκε να δεχθεί: “για να μην μας χάσουν ετούτοι εδώ οι Φράγκοι με την αβασταγιά τους, πρέπει να τους οικονομήσωμεν”»⁹. Ο Καραϊσκάκης για να έχει τη σύμφωνη γνώμη όλου του στρατοπέδου των Ελλήνων περιήλθε με το σχετικόν έγγραφο όλες τις θέσεις των Ελλήνων και έλαβε τη συγκατάθεσή τους». Οι Τούρκοι δέχονται το έγγραφο του Καραϊσκάκη, αλλά ζητούν άτομα να τους παραδοθούν ως εγγυητές τήρησης της συμφωνίας, οι οποίοι θα έβαζαν εχέγγυο τον ίδιο τους τον εαυτό, και έτσι «εδόθησαν εις αυτούς ο Βάσος, ο Ιωάννης Λογοθέτης και άλλοι τινές». Μπορεί ο Καραϊσκάκης ο ίδιος να μην μπαίνει εγγύηση, αλλά αναλαμβάνει να οδηγήσει την πομπή προς το τουρκικό στρατόπεδο. «Είχαν αρκετά προχωρήσει όταν Έλλην τις εξήτησε να λάβει βιαίως από έναν Τούρκον το τουφέκι του. Ο Τούρκος αντέτεινε, επειδή δε ο Έλλην επέμεινεν ο Τούρκος τον πυροβόλησε» και από αυτό το συμβάν γενικεύθηκε η συμπλοκή με αποτέλεσμα εκ των 300 Τούρκων να φονευθούν 250, όπως και 10 Έλληνες. Ο προπορευόμενος «Καραϊσκάκης και τα 'ενέχυρα' μόλις διέφυγον τον κίνδυνον» ([3], 184-185). Έτσι κατελήφθη από τους Έλληνες η Μονή του Αγίου Σπυρίδωνα Πειραιά.

«Ειπώθηκε ότι κάποιος εξωμότες δημιούργησαν αυτή τη σκηνή για να προκαλέσουν το θάνατο των Ελλήνων ομήρων ανάμεσα στους οποίους είχε τεθεί και ο Καραϊσκάκης. Από θαύμα γλίτωσε ο ίδιος και οι όμηροι και ενώ όλων οι υποψίες στράφηκαν στους Εγγλέζους κανείς δεν μπορούσε όμως να τους κατηγορήσει ευθέως, καθώς την προηγούμενη μέρα είχαν διατάξει την απόσυρση των Υδραίων και των Κρητικών, που οι ίδιοι μίσθωναν» (!) ([5])· αλλά και η Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Larousse-Britannica ([7]· [9]) αναφέρει ότι «η Βρετανική πολιτική στην Ελλάδα ήθελε τον περιορισμό της Ελληνικής Επανάστασης στην Πελοπόννησο» με «την εξουδετέρωση των επαναστατικών κινήματων στη Στερεά Ελλάδα, όπως πολλοί ιστορικοί υποστηρίζουν». Αντίθετα προς

αυτήν την πολιτική, ο Γ. Καραϊσκάκης, με την παρουσία και την αρχιστρατηγία του, όχι μόνον αναζωπύρωσε την Επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα, αλλά εάν επετύγγανε και την λύση της πολιορκίας των Αθηνών, θα είχε ολοκληρώσει την απελευθέρωση της Στερεάς και πλέον οι τρεις πιο πάνω πόλεις της Αιτωλο-Ακαρνανίας πολύ δύσκολα θα παρέμεναν υπό Τουρκικήν κατοχήν. «Σα να μην έφταναν δε όλα αυτά έφτασε αγγελιαφόρος από τον Κόχραν, που μετέφερε μήνυμα ντροπής που ένιωθαν οι ξένοι από τον Καραϊσκάκη που στάθηκε αιτία να αμαυρωθεί το όνομα της Ελλάδος. Ανάλογη επιστολή έλαβε και από τον Τσώρτς, όμως φαίνεται ότι αυτή η τελευταία επιστολή δεν ήταν γραμμένη από τον Τσώρτς ή τον Κόχραν, αλλά από τον ίδιο τον Μαυροκορδάτο, που ήταν θανάσιμος εχθρός του Καραϊσκάκη και επιθυμούσε να τον ντροπιάσει δημόσια» ([5], όπου παρατίθεται και ολόκληρο το κείμενο της επιστολής (Μαυροκορδάτου)· βλ. [10] για την σκευωρία Μαυροκορδάτου εναντίον του Γ. Καραϊσκάκη όπως και [11], σελ. 350, ολόκληρη την εκβιαστική επιστολή κατά τον Φωτιάδη, ο οποίος την αποδίδει ρητά στον Μαυροκορδάτο).

Στα επόμενα θα παρουσιασθούν και οι επόμενες κρίσιμες μάχες στην ευρύτερη περιοχή του Πειραιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- [1]. Σκιαδάς, Ε. 2020. <https://www.taathinaika.gr/i-moni-agiou-spyridonos-peiraios-epi-tourkokratias/>, Η Μονή Αγίου Σπυρίδωνος Πειραιώς επί Τουρκοκρατίας, «Τα Αθηναϊκά».
- [2]. Γιαννακός, Κ. 2021. Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης σε Περιοχές του Πειραιά, «Πειραιϊκό Ορόσημο», 74, 14-16.
- [3]. Γαζής, Γεώργιος και Αινιάν Δημήτριος (Υπασπιστής Γεωργίου Καραϊσκάκη). 1828 & 1833. Επανάδοση. Γεώργιος Καραϊσκάκης, Δράση και Κατατρεγγμός, επιμ. Γιώργης Πικρός, εκδ. Μέρμηγκας, Αθήνα· [επίσης και Αινιάν, Δημήτριος, 2008. Γεώργιος Καραϊσκάκης, επιμ. Νίκος Ασημακόπουλος, εκδ. Βεργίνα, Αθήνα].
- [4]. Παπαρρηγόπουλος, Κ.Δ. 1990. Γεώργιος Καραϊσκάκης, κατά τους Πρότερους Βιογράφους, τα Επίσημα Έγγραφα και άλλας Αξιοπίστους Ειδήσεις, Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη.
- [5]. Μίλεσης, Σ. 2021. <http://pireorama.blogspot.com/2021/02/1827.html>, Η κατάληψη του Μοναστηριού του Αγίου Σπυρίδωνα Πειραιώς (1827), *Pireorama*.
- [6]. <http://users.sch.gr/fstav/epanastasis/epanastasis34.html>, Ελληνική Επανάσταση 1821, Μέρος ΛΔ'.
- [7]. Πάπυρος-Larousse-Britannica, Εγκυκλοπαίδεια, τομ.32, λήμμα «Καραϊσκάκης Γεώργιος».
- [8]. Ναυτικός Όμιλος Αμφιθέας, Ιστοσελίδα, <http://www.noam.gr: NAYTIKOS OMILIOS AMPHITHEAS>: βρίσκεται στο φυσικό λιμάνι του Φαλήρου. Ένα λιμάνι πλούσιο σε ιστορία.
- [9]. Πάπυρος-Larousse-Britannica, Εγκυκλοπαίδεια, τομ.8, λήμμα «Ανάτατος Μάχη».
- [10]. Beaton, Roderick. καθηγ. του King's College London. 2021. <https://www.tanea.gr/print/2021/03/26/greece/i-diki-tou-karaiskaki-kai-lfo-thanatos-tou-lordou-vyrana/>, για την σκευωρία του Μαυροκορδάτου εναντίον του Γ. Καραϊσκάκη, άρθρο εις «ΤΑ ΝΕΑ», 26-3-2021.
- [11]. Φωτιάδης, Δ. 1977. Η Επανάσταση του Εικοσιένα, 2η έκδοση τετράτομη, Ν. Βότσης, Δαφνομήλη 52, Αθήνα, τόμος ΙΙΙ.

9. [4], 138.

Ο Ανδρέας Μιαούλης, ο Θεμιστοκλής και η συλλογική μνήμη στον Πειραιά του 19ου αι.

Του Γιάννη Χαιρετάκη
Δρα Αρχαιολόγου

Η συμπλήρωση φέτος 200 ετών από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης έχει οδηγήσει σε πληθώρα μελετών και δημοσιεύσεων επετειακού χαρακτήρα, πολλές εκ των οποίων προσφέρουν έλεγχο των πηγών και αποτίμηση του ρόλου και του έργου των πρωταγωνιστών του Αγώνα.

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της περιόδου της Ελληνικής Επανάστασης είναι και η χρήση του αρχαίου παρελθόντος. Οι αγωνιστές δεν έχουν καμία αμφιβολία για την ιστορική συνέχεια του Ελληνισμού και η Επανάσταση γίνεται στο όνομα της αναγέννησης της Ελλάδας. Δήλωση της συνέχειας αυτής επιχειρείται, ήδη από τα τέλη του 18ου αι., μέσα από την ονοματοδοσία παιδιών και καρβιτών, πρακτική η οποία μπορεί να γίνεται ως διακήρυξη εθνικής ταυτότητας, με κίνητρα προγονολατρίας και ιδεολογικών οραματισμών, για λόγους επίδειξης γνώσεων κ.λπ. Ταυτόχρονα, η γνώση του αρχαίου παρελθόντος επιτρέπει συγκρίσεις και οι ήρωες της Επανάστασης πολλές φορές παρομοιάζονται με τους αρχαίους Έλληνες. Ο Κολοκοτρώνης και ο Μπότσαρης συχνά παραλληλίζονται με τον Λεωνίδα, ενώ η ηρωική ήττα του Μεσολογγίου με εκείνη στις Θερμοπύλες (Κουλούρη 2020, 46, 58-59, 81).

Μία ακόμα μορφή του Αγώνα που παραλληλίζεται με τους αρχαίους προγόνους είναι και ο Ανδρέας Μιαούλης (ΕΙΚ. 1). Οι μεγάλες ναυτικές νίκες που πετυχαίνει γρήγορα τον εξυψώνουν στα όρια του ιδανικού. Από πολύ νωρίς, λοιπόν, οι επιτυχίες του παρομοιάζονται με το λαμπρότερο ναυτικό γεγονός της αρχαίας Ελλάδας, τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, και ο ίδιος με τον πρωτεργάτη της νίκης, τον Θεμιστοκλή. Στο παρόν κείμενο θα παρουσιάσουμε κάποιες από αυτές τις αναφορές, οι οποίες αποκαλύπτουν την πλατιά αποδοχή που είχε ο αγωνιστής.

Η «προδιαγεγραμμένη», θα λέγαμε, σύνδεση του Μιαούλη με τον Θεμιστοκλή, έρχεται σαν απάντηση στο ερώτημα που ταλανίζει τον Λόρδο Βύρωνα στους πρώτους στίχους του ποιήματός του «Γκιαούρ, Απόσπασμα από έναν τουρκικό μύθο» (1813), όπου αναφέρεται στον Θεμιστοκλή:

Κανέν φύσημα αέρος δεν κυλίνει κανέν κύμα

*εκεί όπου κείτ' ο ήρωας Αθηναίος εις το μνήμα,
μνήμ' αστράπτων εις την άκραν ενός βράχου, το οποίον
πρώτον χαιρετά την πρώραν των επιστρεφόντων πλοίων
εις την χώραν, την οποίαν ηλευθέρωσε ματαίως.*

Πότε όμοιος μ' εκείνον θα φανή τις ήρωας νέος; (1-6, μτφ. Αικ. Κ. Δοσίου)

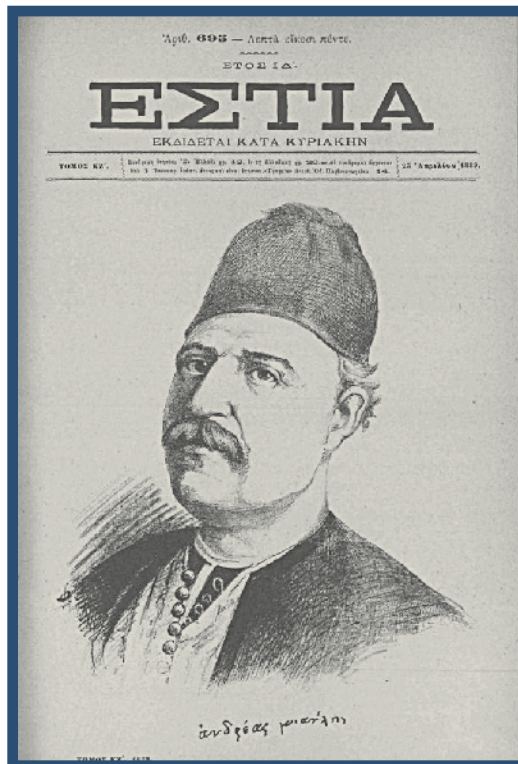
Όπως σημειώνει και η μεταφράστρια του έργου το 1842, Αικατερίνη Κ. Δοσίου: «Η Ελλάς απήντησεν εις την ερώτησιν ταύτην του ποιητού μετά οκτώ έτη, αναδείξασα κατά θάλασσαν εφάμιλλον του Θεμιστοκλέους ήρωα τον Ανδρέα Μιαούλην».

Στην Οδη «Τη σεπτή σκιά του μεγαλάνυμου και μεγαλοδόξου Μεσολογγίου», που συνθέτει ο λόγιος και διδάσκαλος Γεώργιος Σερούσιος, και δημοσιεύεται το 1828, συναντούμε μία ακόμα εντυπωσιακή προσφώνηση για τον Μιαούλη:

*Θεμιστοκλέα νέον σε κράζω,
Ως τίτλον τούτον επάξιόν σου
Και ως επίσημον δεν διστάζω
Να γράψω τούτο εις τον φλιόν σου.*

Από την περίοδο του θανάτου του Μιαούλη και ως τα τέλη του 19ου αι. εντοπίζουμε αρκετές ακόμα περιπτώσεις παραλληλισμού του με τον Θεμιστοκλή, που αναδεικνύουν τα ζητήματα διαχείρισης της μνήμης του. Ο Μιαούλης πεθαίνει στον Πειραιά, όπου κατοικεί, στις 11 Ιουνίου 1835, και ενταφιάζεται, σε μικρή απόσταση από την οικία του, στις ακτές του Πειραιά (στην μετέπειτα Ακτή Μιαούλη), σε ένα απλό πυραμιδόσχη-

μο μνημείο (ΕΙΚ. 2). Στον επικήδειο που εκφωνείται από τον πολιτικό και καθηγητή Περικλή Αργυρόπουλο αναφέρεται ότι η επιλογή της θέσης ταφής δεν γίνεται εξαιτίας της εγγύτητας στην οικία του ήρωα, αλλά επειδή στην περιοχή κατά την παράδοση είχε ενταφιαστεί και ο ίδιος ο Θεμιστοκλής: «Και ημείς, αποθέτοντες τώρα εις το παράλιον τα λείψανα του Μιαούλη πλησίον του Θεμιστοκλέους, εις σε μάλιστα έχομεν ηγενημένα τα όματά μας». Το ίδιο μοτίβο επαναλαμβάνει και ο ποιητής και πεζογράφος Παναγιώτης Σούτσος, στο ποίημά του με τίτλο «Επί τω Θανάτῳ του Μιαούλη»:

Εικ. 1. Προσωπογραφία του Ανδρέα Μιαούλη στο εξώφυλλο του περιοδικού ΕΣΤΙΑ (τεύχος 90, 1889), το οποίο είναι αφιερωμένο στον ήρωα.

Θάπτεσαι εις την ακτήν μας, 'ς το τεθρυλημένον μνήμα
Του λαμπρού Θεμιστοκλέους
Κ' η σκιά σου θέλει βλέπει με χαράν το λευκόν κύμα
Στάδιον του ιδικού σου και του ιδικού του κλέους.

Για τη χωροθέτηση του τάφου του Θεμιστοκλή στον Πειραιά, υπάρχει έντονος προβληματισμός από τους μελετητές, αφού δύο μνημεία διεκδικούν την ερμηνεία αυτή: α) τα ερείπια στη δυτική απόληξη της Ακτής (Πειραιϊκής ακτής), όπου αναγνωρίζεται περίβολος με τάφους και κίονας σε βαθμιδωτό βάθρο εξωτερικά αυτού, και β) το κυκλικό μνημείο στον Κάβο Κράκαρη, στα δυτικά της Ηετιώνειας πύλης (Wallace 1972). Τον 19ο αι., πάντως, το μνημείο της Πειραιϊκής ακτής είναι αυτό που ταυτίζεται στις συνειδήσεις του κόσμου και των ξένων επισκεπτών με τον τάφο του Θεμιστοκλή.

Η σύνδεση των δύο ανδρών και κατ' επέκταση και των ταφικών μνημείων τους είναι τόσο ισχυρή, ώστε αυτά να μετατραπούν σε σημαντικό τοπίο της πόλης. Ο Δανός λογοτέχνης και διάσημος συγγραφέας παραμυθιών, Hans Christian Andersen, όταν επισκέπτεται τον Πειραιά το 1841, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Έτσι, οι δύο άκρες της χερσονήσου αυτής κρύβουν και από έναν τάφον, ενός αρχαίου κι ενός σημερινού ήρωα, του Θεμιστοκλή και του Μιαούλη. Είναι δυο φάρoi της ιστορίας, που ορθώνονται στο νου του ξένου, όταν έρχεται στον Πειραιά» (Αντερσεν 1999, 108).

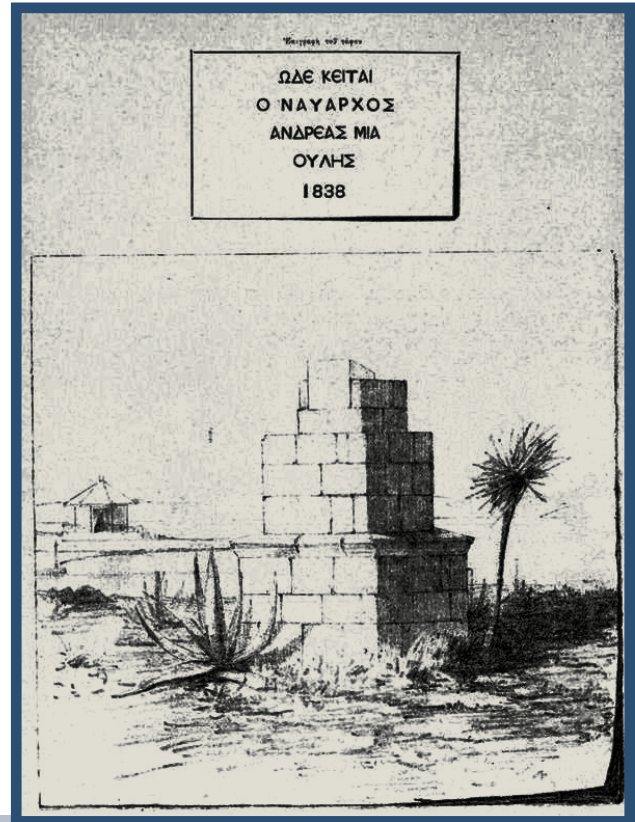
Δύο δεκαετίες αργότερα, το 1865, ο καθηγητής Φιλοσοφίας Φίλιππος Ιωάννου, ο οποίος υπήρξε γραμματέας του Μιαούλη και δάσκαλος των παιδιών του, εκδίδει το έργο «Φιλολογικά Πάρεργα», στο οποίο εμπεριέχονται τέσσερα επιτύμβια επιγράμματα για τον Μιαούλη. Ο Ιωάννου γράφει τα επιγράμματά του σε αρχαία ελληνικά, και στο δεύτερο επιχειρεί έναν ακόμα παραλληλισμό ανάμεσα στον Μιαούλη και τον Θεμιστοκλή. Σε ελεύθερη απόδοση το επίγραμμα έχει ως εξής:

*Στον αείμνηστο ναύαρχο της Ελλάδας, τον Ανδρέα Μιαούλη
Από τη δουλοσύνη παλαιότερα ο Θεμιστοκλής απάλλαξε
με ευφυΐα κάνοντας αυτόνομη την Ελλάδα
Αλλά ο γενναίος Μιαούλης
τώρα πάλι την υποταγμένη Ελλάδα θεράπευσε με καρτεριά
εδώ, στους δύο φάρους, τους παραθαλάσσιους,
χέρια των ομοεθνών κάνουν σπονδές στην ακτή.
Η Σαλαμίνα για κείνον διαλαλεί τη δόξα πέρα ως πέρα
για τον άλλον τα κύματα και οι βράχοι του Αιγαίου.*

Τη δεκαετία 1883-1892, ο ποιητής και μουσικός Δημήτριος Κ. Σακελλαρόπουλος, εκδίδει στον Πειραιά το περιοδικό ΑΠΟΛΛΩΝ, με άρθρα φιλοσοφικά, ιστορικά, αρχαιολογικά, διηγήματα, μελέτες κ.ά. Στο τεύχος 90, του Ιουνίου 1892, με το ψευδώνυμο Φρεαττεύς, δημοσιεύει το ποίημα «Εις την Σαλαμίνα», μία μέτριας αξίας σύνθεση με εννέα τετράστιχα, όπου συναντάμε μία ακόμα σύνδεση με τον Μιαούλη.

*Χίλια διακόσια τριήρεις των βαρβάρων
καλύπτουν τον Σαρωνικόν, εν γαίρῳ παρατάξει,
πλην τότε, θεία Σαλαμίς. Ο κόλπος σου, ως χάρων
μια στιγμή εξήρκεση τον Ξέρξην να πατάξει*

*Και πάλιν, ότε μιαροί και μαύροι αδελφοί των
επέδραμον προς δούλωσιν, οι αιωνίως δούλοι,
εδώ αντήχησεν οικτρά, εδώ η σοναχή των,
υπό τον άσβεστον δαυλόν, το βλέμμα του Μιαούλη.*

Ο τάφος του Ανδρέα Μιαούλη στον Πειραιά
(ΕΣΤΙΑ, τεύχος 90, 1889)

Επίλογος

Αν η σύνδεση του Μιαούλη με τον Θεμιστοκλή εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της διαμόρφωσης εθνικής συνείδησης, δεν μπορεί να αποκλειστεί και μία άλλη, πιο «ρεαλιστική» σύνδεση του αγωνιστή με τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας. Έχει υποστηριχτεί ότι ο Μιαούλης γνωρίζει πολεμικές τακτικές και στρατηγικές της αρχαιότητας, και η επιλογή του για τη διεξαγωγή της ναυμαχίας των Σπετσών στον πορθμό ανάμεσα στις Σπέτσες και την Πελοπόννησο στις 8 Σεπτεμβρίου 1822, βασίζεται στη στρατηγική του Θεμιστοκλή για την επιλογή ενός ανάλογου στενού περάσματος, εκείνου της Σαλαμίνας (Varfis 1997, 225-227).

Ο Ανδρέας Μιαούλης έχει κατακτήσει μια σημαντική θέση στο πάνθεον των Ηρώων της Επανάστασης. Ακόμα και τα μελανά σημεία της διαδρομής του την περίοδο της διακυβέρνησης από τον Ι. Καποδίστρια, δεν του στερούν την αποδοχή και την αγάπη του ελληνικού λαού. Κατά τον 19ο αι., τουλάχιστον, στη συλλογική μνήμη ο Μιαούλης είναι ο νέος Θεμιστοκλής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Χ. Κ. Αντερσεν, *Οδοιπορικό στην Ελλάδα*, Αθήνα, εκδ. Εστία (μτφ. Λ. Θεοδώρου), 1999.
- Φ. Ιωάννου, *Φιλολογικά Πάρεργα*, Αθήνησι 1865.
- Χ. Κουλούρη, *Φουστανέλες και χλαμύδες. Ιστορική μνήμη και εθνική ταυτότητα 1821-1930*, Αθήνα, εκ. Αλεξάνδρεια 2020.
- Γ. Σερούιος, *Τη σεπτή σκιά του μεγαλάνυμου και μεγαλοδόξου Μεσολογγίου*, Έν Αιγίνη, 1828.
- K. Varfis, «Andreas Miaoulis, From Pirate to Admiral (1769 – 1835)», στο J. Sweetman (επιμ.), *The Great Admirals: Command at Sea, 1587–1945*, Naval Institute Press, 1997, 216-240.
- P. W. Wallace, «The tomb of Themistokles in the Peiraieus», *Hesperia* 41, 1972, 451-462.

Η πειραϊκή βιομηχανία στα 1953-1954

Ερευνά και γράφει ο **Δημήτρης Κρασονικολάκης**
 Δημοσιογράφος - Συλλέκτης.

Ανεξάρτητος ερευνητής πειραϊκής ιστορίας και λογοτεχνίας.

Η παλιά βιομηχανική περιοχή του Πειραιά όπου ήταν συγκεντρωμένα τα περισσότερα εργοστάσια και οι βιοτεχνίες μετάλλου, ύστερα από χρόνια εγκατάλειψης αναπλάθεται, αλλάζει όψη και χρήση. Ευκαιρία να κοιτάξουμε τα εναπομείναντα ερειπωμένα κτήρια σε όλη την πόλη και να αντιγράψουμε τις επιγραφές τους. Ύστερα να σκύψουμε στα βιβλία, στους οδηγούς στα περιοδικά και στα γραπτά των ειδικών για να συγκροτηθεί ένας επαρκής κατάλογος με τις διευθύνσεις των κυριοτέρων "εργοστασίων" που λειτούργησαν στον Πειραιά καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξής του. Αφού δεν αρκεί μόνο η παρουσίαση των διαφόρων εντύπων - τιμολογίων ή λοιπών τεκμηρίων τους, πρέπει να ανιχνευθούν οι παλιές εκδόσεις, τα επίσημα στοιχεία που δημοσίευσαν τα υπουργεία, οι φορείς και οι ειδικευμένοι συγγραφείς.

Δίνοντας ένα γενικό παράδειγμα, αναφέρω την τρίτομη ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ 1840-1940, Αθήναι, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία Α.Ε., 1947 του Γεωργίου Αναστασόπουλου. Η μελέτη του Νικολάου Καλαμίτση Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ, Πειραιεύς 1960 δίνει κάποια ιστορικά και στατιστικά στοιχεία. ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ, Α' (Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας, 1986) και Β' έκδοση (ΚΑΤΑΡΤΙ, 2010) της Χριστίνας Αγριαντώνη και Η Βιομηχανική Ζώνη του Πειραιά (1860-1900), Αθήνα 1997 της Μαριάνθης Κοτέα καλύπτουν συγκεκριμένες περιόδους, η δεύτερη μάλιστα μας δίνει και την χωροθεσία τους.

Έχοντας στην κατοχή μου τα παραπάνω προσθέτω την σειρά των βιβλίων Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ, που γράφτηκε από τον Νικόλαο Σιδέρη, τότε διευθυντή βιομηχανίας του Υπουργείου Βιομηχανίας για τα χρόνια 1945-1954. «Η βιομηχανική παραγωγή και η αξία αυτής κατά τα έτη 1953 και 1954» εκδόθηκε στα 1955. Ας δούμε λοιπόν κατ' επιλογήν κάποια πειραϊκά εργοστάσια, με την υπόδειξη να γίνει η αρχή για μια ολοκληρωμένη καταγραφή.

ΜΗΧΑΝΟΥΡΓΕΙΑ. Α. Ε. Π. Αντωνέλλος και Σια, Ψαρρών και Αναπαύσεως. Μ. Αρμενάκης, Γραβιάς 48. Ευστράτιος και Ιωάννης Ανδρεαδάκης, Πολυδεύκους και Ασκληπιού 20. Αθανασιάδης και Ιορδανόπουλος, Φωκίωνος 5. Χρ. Αντωνίνης, Ασκληπιού 7. Χ. Αποστολίδης, Παπαστράτου 25. Α. Αναστασιάδης, Αιτωλικού-Μεσολογγίου. Αδελφοί Αναστασιάδου, Κάστορος 47. Αδελφοί Βλασσόπουλοι και Η. Παπανικολάου, Δραγατσανίου 78. Σ. Βαφειάδης, Ασκληπιού 7. Γεώργιος Βαλσάμης, Αιγάλεω και Γκούρα. Σάββας Βασιλειάδης και Αριστ. Ζεντέλης, Σφακτηρίας 13.

Ι. Βελούδος και Ελένη Κουτρουφίνη, Κάστορος 66. Μιχ. Βελούδος, Αθηνών 44. Νικόλαος Βουρλάκος, Ρετινόνα 36. Αθαν. Βασιλείου, Φωτίου Κορυτσάς 87.

Μ. Γοζούσας και Σια, Κάστορος και Χαϊδαρίου. Ιωάν. Γιαννίσης, Παλαμηδίου 97. Γιαμάκης και Χρυσάνθης, Μεθώνης 14. Αδελφοί Γαζή, Μητσοπούλου 6. Εμμ. Γλυνιάς και Σια, Ακτή Κονδύλη. Κ. Γροζόπουλος, Αθηνών 10. Νικόλαος Δρίτσας ΑΤΜΕ Α.Ε. Γραβιάς και Αιτωλικού. Αθαν. Δαμασκηνός, Αιγάλεω και Σαλαμίνας. Άγγελος Δαμασκηνός, Μεθώνης και Αιγάλεω. Γεώργιος Δενδράκης, Κυριακούλη Μαυρομιχάλη 10. Αθαν. Δούρος, Κάστορος και Φωκίωνος. Μ. Δεσύπρης, Δραγατσανίου 74. Β. Δέδες, Κάστορος 40. Β. Δημητράκος, Δραγατσανίου 14. Ι. Δημητριάδης, Σαλαμίνας. Κ. Δημητριάδης, Μικράς Ασίας. ΕΗΣ, οδός Πλούτωνος. Αδελφοί Εμμανουηλίδη και Καμπάς, οδός Π. Αστυνομίας και Υπαπαντής. Ευγενιάδης και Πρωτόπαπας, Αρτεμισίου 4. Φωτ. Ζαμπετάκης, Δραγατσανίου 34 έκθεσις Κ. Μαυρομιχάλη 45. Κ. και Δ. Ζωγράφος, Κ. Μαυρομιχάλη και Κάστορος. Ζαραφωνίτης και Σιταράς, Πολυδεύκους 55. Ιωάννης Ζούλιας, Δραγατσανίου 31. Κων. Θεοφανίδης, Δερβενακίων 7. Τ. Θεοφανόπουλος, Ασκληπιού. Αρτ. Θεολογίδης, Δερβενακίων και Δραγατσανίου. Ευάγγελος Θερμός, Σφακτηρίας 13α. Π. Ιωάννου, Γραβιάς 7. Αχιλ. Στυλ. Κούππας Α.Ε., Ασκληπιού και Μεθώνης. Στυλ. Κοντογιάννης, Μεθώνης 24. Δ. Κανέλλος και Γ. Σαράφης, Προλιμήν (Β. Περίπτερον). Αδελφοί Κουτρουφίνη, Πολυδεύκους 49. Π. Κορώνης, Αιγάλεω και Μεσολογγίου. Β. Κουτσαχείλης, Μεθώνης 63. Φιλ. Κατσάρης, Αιτωλικού και Παπαστράτου. Π. Κατσάρης, οδός Δραπετσώνος. Ε. Καρατζάς, Σαλαμίνας 40. Ευάγγ. Κορωναίος, Ασκληπιού 24. Α. Καριντζής, Πολυδεύκους 23. Αδελφοί Κρεούζη, οδός Παπαστράτου 9. Μ. Κούρτελης, Πολυδεύκους 47. Αύγουστος Καλλέργης, Μεσολογγίου 4. Κ. Καλλονάρχης, Αθηνών 19. Π. Κωνσταντινίδης, Τροchioδρόμων 33. Χρ. Καμπίτης, Τροchioδρόμων 35. Σ. Καλοχαιρέτας, Θεσμοφορίου 20. Γ. Κρεούζης, Κερατσινίου 57. Δ. Κολέτσης και Μ. Θεοδώρου, Κερατσινίου 69.

Αλεξ. Λυκαρδόπουλος, Κ. Μαυρομιχάλη 10. Νικ. Λίποβατς, Χαϊδαρίου και Μεθώνης. κ. Λυπαράκης, Παπαστράτου και Αιγάλεω. Β. Λαλίαμος, Δραγατσανίου 28. Δ. Λινός, Μητσοπούλου 10. Α. Λεωνιδόπουλος και Σια, Κ. Μαυρομιχάλη 12. Σ. Λοράνδος, Καλοκαιρινού και Αναστάσεως. Α. Λαδάς, Παλαμηδίου 11. Επαμ. Λιόσης, Σαλαμίνας 25. Γ. Μηλιώνης, Χαϊδαρίου και Πολυδεύκους. Γ. Μαλτάκης, Θεσμοφορίου 8. Μαλτασινιώτης και Σια, Γραβιάς 5. Σ. Μαρσελλός, Κάστορος και Δερβενακίων. Οδ. Μακρυδά-

κης και Ηλ. Μουστάκας, Μεθώνης 55. Αθαν. Μπινιάρης, Ακτή Αλκίμων και Κρεββατά. Γ. Μυλωνόπουλος, Δαφνίου και Γραβιάς. Π. Μπαρούτης, Μεθώνης-Δερβενακίων. Δ. Μπακουλάκης, Πολυδεύκους 29. Παναγ. Μπακογιάννης, Κάστορος και Αρτεμισίου. Κ. Μπενάς, Φωκίωνος 37β. Π. Νομικός και Σια, Μεθώνης 18. Εμμ. Νικολάου και Σια, Αρτεμισίου 20. Θ. Νικολέτας και Σια, Αιγάλεω και Μεθώνης. Κ. Ουγριούμωφ, Ασκληπιού και Κάστορος.

Αδελφοί Πούτου, Ακτή Ξεβερίου. Ηλ. Παπανικολάου, Δραγατσανίου 78. Παράβαλος και Βλάχος, Παπαστράτου 9. Ε. Πετσάλης, Φωκίωνος 14. Κ. Παρσεχιάν, Φωκίωνος 5. Αιμ. Πολίτης, Ντενύ Κοσσέν 26. Παναγιώτης Πονήρης και Ιωάννης Φαρακούκης, Φωκίωνος και Καλαβρύτων. Ιωάννης Ροντήρης και Στρουμπούλης Α.Ε., Μεθώνης και Αιτωλικού. Ρούτος και Αναστασόπουλος, Φωκίωνος και Κόνωνος. Κ. Στυλιανού - Χ. Κωνσταντάρας - Δ. Μπαγλατζής, Κ. Μαυρομιχάλη 13. Ηρακλ. Σαββίδης και Σια, Κάστορος και Αρτεμισίου. Ιωάν. Σταματέλλος, Φωκίωνος 22. Ευάγγ. Σαχπέρου, Πολυδεύκους 23. Γεώργ. Σωτηρά-

ας, Μεθώνης 3. Στ. Φρόνιμος, Φωκίωνος και Καλαβρύτων. Μιχ. Φιλιακός, Χαϊδαρίου 1γ.

Χαμπάκης και Σάββας, Γραβιάς 12. Α. Χατζηανδρέου, Δραγατσανίου 73. Γ. Χρυσολούρης και Ι. Δέλφης, Γραβιάς 1. Αθαν. Χουτζούμης, Μυκάλης 1. Α. Ψιλόπουλος και Ε. Καραγιώργης, Δραγατσανίου 70β και Θερμοπυλών.

ΧΥΤΗΡΙΑ. Ανδρ. Ασπρογιτή, Παπαστράτου 15. «Βασιλειάδης» Ελληνικόν Μηχανουργείον και Ναυπηγείον. Στεφ. Βερζοβίτης, Φωκίωνος 29. Βουτσαράς και Θέμελης «ΒΟΤΕ», Μήλου και Ερμούπολεως. Γκίκας Βασιλόπουλος, Πολυδεύκους 24. Ν. Βαλόπητας και Σια, Φωκίωνος 17. Κ. Δημοτσάντος και Σταμ. Βαφειαδάκης, Μεθώνης 56. Σ. Ζήσης, Δραγατσανίου 31. Κ. Θεοφανίδης, Δερβενακίων 7. Στυλ. Κοντογιάννης, Αρτεμισίου και Μεθώνης. Σ. Κούπας και Σια Α.Ε., Ασκληπιού 25. Μ. Καρακατσάνης και Σια, Πολυδεύκους-Αιτωλικού. Π. Καλαβάσης, Αιτωλικού και Χορμοβίτου. Κ. Κουμανταράκης, Πολυδεύκους και Χαϊδαρίου. Ε. Καλλιγέρης, Παπαστράτου 36. Δημ. Κίκηρας, Δερβενακίων 19. Ν. Κόσκορος, Πολυδεύκους 23. Γ. Λειβαδίτης, Αιγάλεω και Γκούρα. Αδελφοί Λαουτάρη, Ψαρρών και Ευβοίας. Π. Λαμπαδάριος, Σαλαμίνας 18. Α. Λαζαρίδης, Μεθώνης 54. Ι. Πουλάκης, Μεθώνης 16. Σ. Παπουτσάς, Κάστορος 47. Δ. Πάτρος, Δαφνίου 28. Σ. Περράκης, Αριστείδου. Ροντήρης και Στρουμπούλης Α.Ε., Μεθώνης-Αιτωλικού. Στυλιανού και Χ. Κωνσταντάρας, Κ. Μαυρομιχάλη 19. Ιωάν. Σπάθης, Πάροδος Παλαμηδίου 43. Φ. Τσεκούρας, Παπαστράτου 15. Μιχ. Φιλιακός, Κάστορος 36. Εμμ. Φουστέρης, Παπαστράτου και Φωκίωνος. Ιωάννης Φαρακούκης και Παναγιώτης Πονήρης, Φωκίωνος και Καλαβρύτων. Χατζηνικολάου και Πατρινός, Δραγατσανίου 36.

Για την παραγωγή αλυσίδων υπήρχαν στην Ελλάδα δυο εργοστάσια, Ανδρέας Μαχαίρας, Ανδριτσαίνης στο Νέο Φάληρο (έφτιαχνε και προστατευτικά συρμάτινα υφάσματα) και Ζαχ. Βασιλόπουλος, Παπαστράτου 48.

Σύρματα καρφοβερόνες κλπ, η Ελληνική Μεταλλουργία Α.Ε., οδός Πειραιώς στο Ν. Φάληρο. «ΝΕΡΓΕΚΑ», Ιορδάνης Νερατζόπουλος, Εμμανουήλ Γέμελος, Πελοπίδας Καζαμίας και Σια, Δραγατσανίου 38. Βασ. Σαλαπάτας Α.Ε., Μεσολογγίου 93. Άγγελος Βαμβακάς και Ιωάννης Ουντζιάν, Μυκάλης 45. Α. και Β. Παναγιωτίδης, Σκυλίτση 14. Κάντζιας Κρεμέζης Αγγελόπουλος, οδός Πειραιώς στο Ν. Φάληρο. Γ. Παπαγεωργίου και Αδελφοί Μέγα, Ναυαρίνου 17.

Χρηματοκιβώτια, ζυγοί και πλάστιγγες. Ελένη Κακαβούλη (διάδοχος Εμμ. Παγκάλου), Κολοκοτρώνη 6. Ελευθ. Ποριώτης, Πλαταιών 7. Νικολ. Ποριώτης, Νέα Συνεργατική. Υιοί Σιμητού Μεταλλοβιομηχανική «ΑΣΙΜ», Κάστορος 53 (επίσης κλίνες και κλείθρα).

Κλίνες και κλείθρα. Ιωάν. Κουγιούλης και Σια, Δαβάκη και Πίνδου, Ν. Φάληρον. Μιχ. Γαλανάκης, οδός Αθηνών Ν. Φάληρον. Ι. Κουνέλης και Υιοί, Θηβών 176. Μιχ. Σερφιώτης, Υμηττού-Προπύλου. Ιωάν. Ν. Σταυριανός, Πλ. Θεοδορίου και Αγ. Διονυσίου. Αδελφοί Χρυσικόπουλοι Μεταλλουργία Η ΠΡΟΟΔΟΣ, Μεθώνης και Δογάνη.

Είδη από ορείχαλκο και χαλκό. Πειραιϊκή Ορειχαλουργία και Πλακοποιία Α.Ε., Αγ. Ιωάννης Ρέντη, οδός Π.

Α.Ε. ΓΕΝΙΚΗΣ ΣΙΔΗΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΡΟΝΤΗΡΗΣ - ΣΤΡΟΥΜΠΟΥΛΗΣ & ΣΙΑ ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ & ΜΕΘΩΝΗΣ - ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ • ΤΗΛΕΦ. 462.185 - 462.427			
ΑΝΤΛΙΑ ΦΥΓΟΚΕΝΤΡΟΣ			
3" - 2½" ΤΥΠΟΥ ΑΚ 65			
ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΟΔΟΣΕΩΝ			
Α'. ΣΤΡΟΦΑΙ 1700			
Προσθ μ"	Ναυαμ. ύψος επί μέτρου	Απορροστική ισχύς επί λεπτού	Ταπεινώσις κεντρώ επί λεπτού
48,5	9	3,1	4,9
42	11	2,9	3,6
33	12,5	2,8	3,5
27,5	13,5	2,7	3,4
Β'. ΣΤΡΟΦΑΙ 2000			
Προσθ μ"	Ναυαμ. ύψος επί μέτρου	Απορροστική ισχύς επί λεπτού	Ταπεινώσις κεντρώ επί λεπτού
59	11,5	4,4	5,5
56	13,5	4,3	5,4
50	15	4,2	5,3
42	17	3,9	5,0
32	19	3,6	4,5
24	19,5	3,0	3,7
Γ'. ΣΤΡΟΦΑΙ 2300			
Προσθ μ"	Ναυαμ. ύψος επί μέτρου	Απορροστική ισχύς επί λεπτού	Ταπεινώσις κεντρώ επί λεπτού
74	12,25	7	8,7
72	14	6,4	8,0
63,5	16	6,5	8,0
61	17	6,6	8,0
59	19,5	6,4	8,0
54,5	21	6,2	8,0
49	25	5,7	7,4
38,5	26	5,6	7,0
27,5	26,5	6,5	8,0

ΣΗΜΗ. 1" ίσχύος επί 1 γινωμοποιήσεως: κτητήρας σπινδαλίου κατά 25% ταπεινών κεντρώ της απορροστικής ισχύος υπό της ανέκτας.

κης, Μακεδονίας 13. Ιωάν. Σάβαρης, Φωκίωνος 12. Βασ. Σαραντινός, Πύλης 1. Νικόλ. Σβορώνος, Κάστορος 40. Γ. Σφακιανός, Αιτωλικού και Κερατσινίου. Π. Τσεμπελής και Σια, Πολυδεύκους 41. «ΤΕΧΝΙΚΑ» Σ. Μαλκούτσης Ανώνυμος Εταιρεία Γενικών και Τεχνικών Έργων, Παπαστράτου και Δερβενακίων. Νικόλ. Τετελένης, Μεθώνης 30. Μ. Τζώνης, Φωκίωνος και Παπαστράτου. Δ. Τζώνης, Ντενύ Κοσσέν 12. Κ. Τσαγκούρης, Γραβιάς 14. Τσόχος και Ησαϊ-

Τσαλδάρη, Σ. Ασπρογέρακας και Σ. Καραβότας, Ανδρούτσου και Αθ. Διάκου. Ιωάννης Βαρζακάκος Χαλκουργική και Βιομηχανική Εταιρία, Κ. Μαυρομιχάλη 6. Άγγελος Βλασσόπουλος, Αγ. Σπυρίδωνος 4. Κων. Θεοφανίδης, Δερβενακίων 7. Ανυφαντής και Ορφανός, Πολυδεύκους 16. Ι. Δακτυλίδης, Μεσολογγίου και Αιγάλεω. Ευάγ. Ραβδός, Αλιπέδου 10. Πολυδ. Σαραντίνης, Παλαμηδίου 23. Αντ. Κεραμιδός, Κ. Μαυρομιχάλη 4. Αδελφοί Γ. Κυπριώτου, Υμηττού 36.

Το αλουμίνιο επεξεργάζονταν οι Ευάγγ. Μυτιληναίος και Υιοί, οδός Αθηνών στο Ν. Φάληρο, είδη οικιακής χρήσης ο Ιωάν. Κούνδουρος, οδός Ασκληπιδίου.

Ψεκαστές ο Μυτιληναίος και η εταιρία «Δήμητρα» στην οδό Πειραιώς.

Η μεταλλοβιομηχανία Ιωάν. Μ. Κουγιούλη στο Ν. Φάληρο παρήγε **εξαρτήματα σιδηροσωλήνων** από μαλακό χυτοσίδηρο. Μολυβδοσωλήνες, η Πειραιϊκή Ορειχαλκουργία οι Αδελφοί Γ. Κυπριώτου Υμηττού 36 και Α.Ε. Μολύβδου και άλλων Επιχειρήσεων (εργοστάσιο Πειραιά, γραφεία Πραξιτέλους 23 Αθήναι).

Είδη από λευκοσίδηρο (τενεκέ). Α.Ε. Λευκοσιδηρουργίας και Στιλβωμάτων «ΕΛΣΑ» Κολοκοτρώνη 3-5. Θ. Παπάζογλου, Μυκάλης 27. Αβρ. και Χαράλ. Κασνακίδης, Παπαστράτου και Θερμοπυλών. Εμμ. Μεγαλοοικονόμου, Ολύνθου 25. Παναγ. Δούκας, Φίλωνος 15. Η Βιομηχανία Σωληναρίων Πειραιώς «ΒΙΣΩΠ» Δ. Πολίτης Α.Ε., Γκούρα 31. Σιδερένια βαρέλια, μόνο η Ανώνυμος Εταιρία «ΒΙΟ-ΜΕΤΑΛ», Ψαρρών και Κυνουρίας.

Μαχαίρια και κουταλοπήρουνα, Αλέξ. Λαγκαδάς, Μουτσοπούλου 90. «ΒΙΟΤΕΜ» Βιομηχανία Μετάλλου Κ. Γιαννακάκης, Καραβά 68. Ιωάν. Κούνδουρος, Ασκληπιδίου. Σιδηρική θυρών και παραθύρων, Αλεξ. Ζήντζος, Αλών 33. Μιχ. Γαλανάκης, οδός Αθηνών-Πειραιώς.

Γεωργικά μηχανήματα (τσάπες, υνιά, πέταλα, μπουλόνια κ.ά.), «Πειραιϊκή Μεταλλουργία» Αγγελόπουλος Κάντζιας Κρεμέζης και Σια.

Αντλίες εν γένει. Ροντήρης και Στρουμπούλης «ΡΟΣΤΡΟ», Μεθώνης. Γεώργ. Γκίλης, Μαυρομιχάλη. Α.Ε. Τεχνική Εταιρία Αχιλλεύς Κούππας, Ασκληπιδίου 25.

Πετρελαιοκινητήρες, Ανώνυμος Εταιρία Γενικών και Τεχνικών Επιχειρήσεων «ΤΕΧΝΙΚΑ» Σ. Μαλκούτσης, Πα-

παστράτου 58. Νικόλαος Αξελός, Ακτή Κονδύλη 16. «ΡΟΣΤΡΟ», οδός Μεθώνης. Ευάγ. Αναργύρου, Αρτεμισίου και Παπαστράτου.

Πλίνθοι και κέραμοι, Α.Ε. Κρίτων Δηλαβέρης 3ο χιλ. οδού Θηβών (και μωσαϊκές πλάκες). Π. Γαρδέλης, Δ. Μητσοπούλου 97.

Άσβεστος, Α.Ε. Ασβεστοποιητική «ΑΛΚΗ», συνοικία Καραβά. Ιωάν. Ζουγανέλης, Ταμπούρια. Γύψος μάρμαρο στόκος Χρ. Μιχαηλίδης, Αγ. Διονυσίου 14. Σμύρις κοκκοποιημένη «ΣΜΥΡΙΣ» Μαυρομιχάλη και Ευκλείας. **Πυρίμαχοι πλίνθοι** Α.Ε. Πυροχημική Ο ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ στο Ν. Φάληρο. Λιπάσματα Δραπετσώνας.

Νηματουργεία. Στο Νέο Φάληρο «ΒΕΛΚΑ» Μ. Ασίας, «Ι. Γ. ΓΑΒΡΙΗΛ» οδός Αθηνών, «ΕΛΠΙΣ» Α.Ε. Τροchioδρόμων (αργεί), Ε' εργοστάσιο Ρετσίνα, Πυθαγόρα. Στον Πειραιά ο «ΑΣΤΗΡ» Α.Ε., Παλαμηδίου 32. Ο «ΒΑΜΒΑΞ», Μ. Ασίας. Δ. Γ. Δασκαλάκης Ο.Ε., Παπαστράτου 10. Εμποροβιομ. Πειραιώς Α.Ε., Παπαστράτου 10. Κυρ. Κ. Κούρταλης, Κάστορος. Κλωστοϋφαντήρια Φαλήρου Α.Ε., Ανδρούτσου 2. Α.Β.Ε. Κωστόπουλος και Σια, Βασιλαδίου 7. Ηλίας Δ. Μανούσος Α.Ε., Μ. Ασίας. Κλωστήρια Πειραιώς Ν.Ο. Παναγιωτάκη, Δωδεκανήσου 20. «Πειραιϊκή - Πατραϊκή» Α.Ε., Ρετσίνα 47. Οίκος Αλ. Π. Πρωτοπαπά Α.Ε., Ασκληπιδίου 25. Ν. Ζαγοράκης και Σια, Αγ. Διονυσίου. Ανώνυμος Κλωστοϋφαντουργική Εταιρία Αδελφοί Ρετσίνα, Ρετσίνα 44. «Η ΣΥΡΟΣ» Α.Ε., Ασκληπιδίου 23. Γ. Π. Φουστάνου, Τροchioδρόμων.

Βαμβακερά υφάσματα. Ο «ΒΑΜΒΑΞ», Μ. Ασίας. Ι. Γαβριήλ Α.Ε. Κλωστοϋφαντουργία, έναντι Σ. Σταθμού Ν. Φαλήρου. Δημ. Δασκαλάκης, Κερατσινίου 68. Α.Ε. Κλωστοϋφ. η «ΕΛΠΙΣ», Πυθαγόρα. Κωστόπουλος και Σια Α.Ε., Βασιλαδίου 7. Κυρ. Κούρταλης, Κάστορος 63. Ηλ. Μανούσος Α.Ε., Μ. Ασίας. Α.Ε. Βάμβακος «Η ΣΥΡΟΣ», Ασκληπιδίου 23. Κλωστοϋφαντήρια Φαλήρου Α.Ε., Ανδρούτσου 2. Θ. Βελισσαρόπουλος και Αδελφοί Α.Ε., έναντι Σταθμού Ν. Φαλήρου. «Αιγαίον», Μ. Ασίας. Κ. Δημητριάδης Α.Ε., Μεθώνης 69. Αρτίν Παλατζιάν Α.Ε., Αγ. Δημητρίου. Ι. Νατζαρές και Σια, Αναπαύσεως και Ψαρρών. «Πειραιϊκή - Πατραϊκή» Α.Ε., Ρετσίνα 47. Αδελφοί Ρετσίνα, Ρετσίνα 48.

Τρέσες κορδόνια κ.λ.π. η Α.Β. και Ε. Εταιρία Κορδελοποιίας στην οδό Π. Νικολετόπουλου 4. Στην Χαϊδαρίου και Παλαμηδίου ήταν η «ΒΕΛΚΙΝ», Βιομηχανία και Εμπορία Κλωστικών Ινών του Χαρ. Τσιμπιρόπουλου.

Εριοϋφαντήρια οι Αδελφοί Ασκητή, Υπαπαντής 77. Ανώνυμος Υφαντική Εταιρία «ΜΕΡΙΝΟΣ», Ντενύ Κοσσέν και Ιπποδαμείας. Ι. και Σ. Τζανετουλέας, Φωκίωνος 50.

Επεξεργασία ιούτης (ίνες από το φυτό γιούτα, εισαγωγή από Ινδία), λινάτσες, ο Αλεξ. Σ. Δεσύλλας, Θηβών 87. Η Ανών. Εταιρ. Κληρονόμοι Κ. Βελλή στην οδό Μ. Ασίας.

Προϊόντα καννάβεως (κυρίως από Ινδία) ο Δεσύλλας στην Θηβών 76 (και σιζάλ, γραφεία Αθηνών Λυκαβηττού 2), οι Αδελφοί Μάγγου Αθηνών-Πειραιώς, Αδελφοί Τραπάτσα Πλ. Καραϊσκάκη στο Ν. Φάληρο, Δ. Σπυράκης και Υιός Α.Ε. οδός Θηβών, Β. Δασκαλόπουλος Στοά Πολίτου.

Καλτσοποιία ο Λεων. Σ. Κούτσης οδός Χίου 5. Ο Α. Σ. Βογιατζής Φλέσσα 25. Πλεκτήρια «ΗΡΩ» Χατζηγιάννου και Σια Περιβολίων 3.

Οίνοι-οινοπνεύματα οι Ανδρ. Αλιπράντης Α.Ε., η «ΕΝΩΣΙΣ», η Α.Ε. «ΗΒΗ».

Παγοποιεία (Π) και ψυγεία (Ψ). «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ» Θηβών 220 (Ψ). «ΟΛΥΜΠΟΣ» οδός Πειραιώς Μοσχάτο (Π+Ψ). «ΤΑΪΓΕΤΟΣ» Ευφρ. Β. Σαγιά Φωκίωνος 51 (Π+Ψ). Αδελφοί Καρέλλα Αγίου Διονυσίου και Σπάρτης (Ψ). Αριστομένης Καρέλλας Κηφισού 11 Ρέντης (Ψ+Π). Ψυγεία Πειραιώς Α.Ε., Θεσμοφορίου 2 (Π+Ψ). Ψυγεία Τραπέζης Αθηνών, Αιγάλεω και Γραβιάς (Ψ). Α.Ε. Κάρολος Φιξ, Δραγατσανίου (Ψ+Π). ΧΡΩΠΕΙ Σ. Α. Οικονομίδης οδός Αθηνών (Π). Παγοποιητική Εταιρία Πειραιώς Α.Ε. «ΛΟΥΞ» οδός Α. Ι. Ρέντη (Π).

Βαμβακέλαιο η ΕΛΑΪΣ (λινέλαιο, υδρογονωμένα έλαια, μαργαρίνη), η ΕΛΜΑ Α.Ε. (υδρογονωμένα έλαια, μαργαρίνη) Αθηνών 83 στο Ν. Φάληρο. Η Ελαιουργία Πειραιώς Α.Ε. Μακρών Τειχών 4. Ελαιουργία Φαλήρου, Θεοδωρόπουλος, Οικονομόπουλος. Κ. Κουκούλας, Φωκίωνος. Α. Παπαδημητρίου και Σια, Κάστορος. Πειραιϊκόν Εκκοκκιστήριο Σπορελαιουργείον Α.Ε., Ρετσίνα 49. Γ. Τεολόγλου και Σια, Μεσολογγίου 26. Φ. Σκανδάλης Ο.Ε., Μουτσοπούλου 75.

Άμυλο και γλυκόζη. «ΒΙΑΜΥΛ» στον Ρέντη. «Ζ.Α.Α.Ε.» Χημικά Εργοστάσια Α.Ε. οδός Δ. Α. Σκυλίτση 60 (από το 1949). «ΤΑΪΓΕΤΟΣ» Γ. Κωστόπουλος Χ. Καλόχρηστος Α. Αθανασιάδης, Αθηνών 61.

Σοκολάτα. «ΑΒΕΖΑΠ» Κωνσταντινουπόλεως 24-26, γραφεία Λυκούργου 16 Αθήναι. «ΙΟΝ» Κεχαγιά 44, γραφεία Κέκροπος 7 Αθήναι.

Χαλβάς. «ΑΒΕΖΑΠ». Ε. Αγιουτάντης και Σια, Γούναρη 3. Μ. Βρεττός και Σια Νικήτα 16. Αδελφοί Γ. και Α. Μιχαηλίδου (και εμπορία σταφίδας), Αλιπέδου 20. «ΝΑΣΚΟ» Αδελφοί Νασόπουλοι και Κωτσιόπουλος, Κέκροπος 7.

Παπαδόπουλος και Παπαγιάννης, Αδριανού 3 και Κωνσταντινουπόλεως. Ιωάν. Χαϊτόγλου και Αλεξ. Χατζηπαράσχος, Μυκάλης 27.

Λουκούμια. «ΑΒΕΖΑΠ». «ΕΖΑΠ» Γεώργ. Γ. Βουτυρίτσας, Αλιπέδου 7. «ΝΑΣΚΟ». Μιχ. Σαχπάζογλου, Μεσολογγίου 51. Νικ. Αργουδέλης, Χίου 32. Αδελφοί Κουτσοδόνη, Ελ. Βενιζέλου. «ΣΕΡΑΛ» Αλεξ. Ν. Αβραμίδης, Αρτεμισίου και Δράμας 71. Χρ. Τσινισιζέλλης και Σια, Μνημείο Καραϊσκάκη Ν. Φάληρο. Π. Μουμρόγλου Αδελφοί και Σια, Γούναρη 35.

Η απαριθμηση σταματάει σε αυτό το σημείο λόγω στενότητας χώρου στο έντυπο.

Θα δοθεί ευκαιρία να συνεχιστεί.

Ο ΣΤΑΘΜΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟ «ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ» ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

ΕΝ ΤΕΛΕΙ... σύμφωνα με το χρονοδιάγραμμα, **το καλοκαίρι του 2022** προβλέπεται να ξεκινήσουν τη λειτουργία τους οι τρεις σταθμοί της γραμμής 3 του Μετρό Μανιάτικα, Πειραιάς και Δημοτικό Θέατρο. Αυτό επαναβεβαίωσε **ο Υπουργός Υποδομών και Μεταφορών κ. Κώστας Καραμανλής** κατά την πρόσφατη επίσκεψή του στο εργοτάξιο του σταθμού του μετρό «Δημοτικό Θέατρο» μαζί με τον Δήμαρχο Πειραιά κ. Γιάννη Μώραλη. Με την ευκαιρία αυτή αναφέρθηκε και στα σπουδαία αρχαιολογικά ευρήματα που εκτίθεται προσωρινά στην Ξυλαποθήκη μέχρι την τοποθέτησή τους στην μόνιμη έκθεση.

Ο κ. Κώστας Καραμανλής στις δηλώσεις του σημείωσε ανάμεσα στ' άλλα: «Ο Πειραιάς όταν θα παραδοθούν οι τρεις σταθμοί θα γίνει πραγματικά ένα πολύ σημαντικό συγκοινωνιακό κέντρο για την ευρύτερη περιοχή. Γιατί θα έχουμε το Μετρό, θα έχουμε το Τραμ, θα έχουμε τον Προαστιακό. Σκεφτείτε ότι θα συνδέσουμε το μεγαλύτερο λιμάνι της χώρας με το μεγαλύτερο αεροδρόμιο της χώρας, μέσα σε περίπου 50 λεπτά. Κάτι για το οποίο θα έπρεπε βεβαίως να είμαστε όλοι περή-

φανοι. Η δέσμευση, που είχαμε δώσει τον Δεκέμβριο του 2019, ισχύει στο ακέραιο: Το καλοκαίρι του 2022 οι τρεις σταθμοί θα παραδοθούν στο επιβατικό κοινό».

Κατά την επίσκεψή του στα εργοτάξια, ο Υπουργός Υποδομών και Μεταφορών ανέφερε επίσης ότι «πέρα όμως από όλα αυτά, μας δίνεται η ευκαιρία να διαπιστώσουμε ότι ένα πολύ μεγάλο έργο μετρό είναι και μία πολύ μεγάλη ευκαιρία για την ανάδειξη αρχαιολογικών ευρημάτων. Στην Ξυλαποθήκη είδαμε τα πραγματικά εντυπωσιακά ευρήματα από τον Σταθμό του Δημοτικού Θεάτρου, που θα είναι πραγματικά ένας σταθμός-πρότυπο».

Κατά την κατασκευή των σταθμών του μετρό στον Πειραιά, η αρχαιολογική έρευνα, η οποία συντονίστη-

κε μεταξύ της αρχαιολογικής υπηρεσίας και των στελεχών της Αττικό Μετρό από την πρώτη στιγμή, ανέδειξε περισσότερα από **10.000 αρχαιολογικά ευρήματα**, κάποια από αυτά είναι εξαιρετικά μεγάλης σημασίας αφού διατηρήθηκαν σε αναερόβιο περιβάλλον και είναι κατασκευασμένα από οργανικά υλικά, για παράδειγμα από ξύλο. Τα αρχαιολογικά ευρήματα θα εκτίθενται ως ένα «ανοιχτό μουσείο» στη στάση μετρό στο Δημοτικό Θέατρο, το οποίο οι πολίτες θα μπορούν να επισκέπτονται ελεύθερα.

Η προϊστάμενη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων κα Στέλλα Χρυσουλάκη σημείωσε ότι ήταν μοναδική ευκαιρία τα έργα του Μετρό αφού συνήθως η αρχαιολογική έρευνα δεν έχει από τεχνικής άποψης τα εργαλεία για να φτάσει σε τόσο μεγάλο βάθος, προσθέτοντας ότι οι αρχαιολόγοι μπόρεσαν να μελετήσουν την πόλη του Πειραιά τόσο κατά έκταση, όσο και κατά βάθος. Επιπλέον, στις δεξαμενές και τα πηγάδια που αποκαλύφθηκαν εντόπισαν τόσα αντικείμενα καθημερινής χρήσης από τα ελληνιστικά χρόνια που, όπως είπε η κ. Χρυσουλάκη στην έκθεση «θα αναπαραστήσουμε μία στιγμή μέσα στο χρόνο της καθημερινότητας των Πειραιωτών».

Ο Δήμαρχος Πειραιά Γιάννης Μώραλης, δήλωσε ότι: «η πρόοδος ήταν πολύ γοργή, πραγματικά. Το έργο τρέχει. Είναι εντυπωσιακή η πρόοδος του το τελευταίο διάστημα. Είμαστε ιδιαίτερα χαρούμενοι. Αγωνιούμε να μπει στην πόλη, να δούμε αυτόν τον σταθμό-μουσείο όπως θα είναι». Ο κ. Μώραλης υπογράμμισε ότι «ο Πειραιάς είναι ένας συγκοινωνιακός κόμβος από τους μεγαλύτερους στην Ευρώπη πλέον».

Η συνολική επιβατική κίνηση στο δίκτυο του μετρό, μετά την ολοκλήρωση του έργου, αναμένεται να αυξηθεί κατά 132 χιλιάδες επιβάτες ημερησίως, ενώ, η κυκλοφορία των Ι.Χ. αυτοκινήτων εκτιμάται ότι θα μειωθεί κατά 23 χιλιάδες ημερησίως. Συνεπώς, οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα εκτιμάται ότι θα μειωθούν κατά 120 τόνους ημερησίως.